

บทที่ 2

แนวความคิดทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในที่นี้จะกล่าวถึงเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับการกู้ของไทยที่มีรูปแบบและความเป็นมา โดยแยกกล่าวเป็นหัวข้อสำคัญดังนี้

- รูปแบบการกู้ของคนไทยมีวิวัฒนาการมาอย่างไร
- ลักษณะความสำคัญของการกู้บางรูปแบบ
- ความหมายของภาวะหนี้สิน
- การก่อให้เกิดหนี้ขึ้นเนื่องมาจากความทันสมัย (Modernization Theory)
- แบบแผนการใช้จ่ายในแนวคิด และทฤษฎีทางมนุษยวิทยาเศรษฐกิจ
- ผลกระทบของการเป็นหนี้
- ทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้อง

2.1 รูปแบบการกู้ของคนไทยมีวิวัฒนาการมาอย่างไร

ก่อนการทำสนธิสัญญาบาวริงใน พ.ศ. 2398 จนถึงปัจจุบัน ระบบเศรษฐกิจไทยเป็นระบบเศรษฐกิจพอยังชีพ นั่นคือ การผลิตเพื่ออยู่เพื่อกินเอง ไม่ได้ผลิตเพื่อการแลกเปลี่ยนเป็นสำคัญ ปัจจัยการผลิตส่วนใหญ่ก็เป็นปัจจัยที่เกษตรกรมีอยู่เอง ปัจจัยที่สำคัญ คือ ที่ดิน และ แรงงาน ความจำเป็นที่ต้องกู้เพื่อการผลิตยังมีน้อยมาก การกู้ส่วนใหญ่เป็นการกู้ยืมข้าว ซึ่งเกิดขึ้นเมื่อเกิดภาวะฝนแล้งหรืออุทกภัย การชำระคืนเงินต้นและดอกเบี้ยก็นิยมใช้ข้าว เพราะเงินยังเป็นสิ่งที่หายาก การกู้ยืมส่วนใหญ่เป็นการกู้ยืมจากญาติและเพื่อนโดยไม่เสียดอกเบี้ย (Zimmerman, 1931 : 195 อ้างใน สุทธิสม ดังก้อง)

ประมวลกฎหมายในรัชกาลที่ 3 มีข้อบัญญัติว่าการกู้ระหว่างญาติสนิท บิดา - มารดา พ่อตา - แม่ยาย บุตร ฯลฯ ผู้ให้กู้เรียกได้แต่ต้นเงินเท่านั้น ต่อมาในรัชกาลที่ 4 ได้ยกเลิกมาตราดังกล่าวเนื่องจากสาเหตุที่สายสัมพันธ์ในทางครอบครัวไม่สู้แน่นแฟ้นเช่นในสมัยโบราณ ข้อบัญญัติ

เดิมจึงพันสมัย และกลายเป็นความหนักใจแก่ญาติผู้มั่งมีที่จะช่วยเหลือญาติที่ยากจน (ร. แลงการ์ด, 2526 หน้า 288 อ้างใน สุทธิสม ดังก้อง) การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวแสดงว่าการค้ากับต่างประเทศ เริ่มมีผลต่ออุปสงค์ในเงินกู้

นอกจากนั้น ใน พ.ศ. 2411 ยังมีการออกกฎหมายสำคัญอีกฉบับหนึ่ง คือ พระราชบัญญัติเรื่องกู้เงินและขายตัว ลงวันศุกร์ เดือนสี่ ขึ้น 2 ค่ำ จุลศักราช 1230 วัตถุประสงค์สำคัญ ได้แก่ การกำหนดอัตราขั้นสูงของดอกเบี้ยไว้ซึ่งละ 1 บาทต่อเดือน ผู้บัญญัติกฎหมายได้ให้เหตุผลของการออกกฎหมายดังกล่าวว่า "เนื่องจากเศรษฐกิจดีขึ้น และมีชาวต่างประเทศมาประกอบการพาณิชย์มากขึ้น พลเมืองของประเทศจึงทำมาหากินสะดวกงายตายกว่าเดิม ทั้งปรากฏว่า เงินตรามีมากขึ้นกว่าแต่ก่อน การกู้เงินจึงกระทำได้ในอัตราดอกเบี้ยที่ต่ำกว่าสมัยก่อน" ร.4 (ร. แลงการ์ด, 2526 หน้า 189)

หลักฐานทางกฎหมายเหล่านี้แสดงว่า การเปิดประตูการค้าเริ่มมีผลกระทบต่อทั้งอุปสงค์และอุปทานของเงินกู้ ทำให้รูปแบบการกู้ยืมต้องเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย

การเปลี่ยนแปลงสำคัญประการที่สอง คือ การเลิกทาสในปี 2448 และการที่ระบบกรรมสิทธิ์แบบรัฐเป็นเจ้าของที่ดินเริ่มคลายความเข้มงวดลงตั้งแต่ พ.ศ. 2403 เมื่อมีการตราพระราชบัญญัติว่า หากรัฐต้องการที่ดินที่มีผู้ครอบครองก็จะมีกรจ่ายเงินทดแทน จนกระทั่งมีการออกโฉนดแสดงกรรมสิทธิ์ในตอนปลายรัชกาลที่ 5 (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2527 หน้า 30 อ้างใน สุทธิสม ดังก้อง) การเปลี่ยนแปลงนี้ยังผลให้มีการออกกฎหมายการใช้ที่ดินเป็นหลักประกันทดแทนการขายลูกขายเมีย หรือขายตัวเอง เพื่อใช้หนี้ในปี 2435 ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2527 หน้า 36 อ้างใน สุทธิสม ดังก้อง) เคยเขียนไว้ว่า

"...สังฆราชปาลเลกัวซ์เคยประมาณว่ามีทาสประมาณ 1/4 ของพลเมืองไทยในรัชสมัยรัชกาลที่ 4 ทาสเหล่านี้เกิดจากการติดหนี้ หลังจากนาล่มติดต่อกัน หรือเกิดจากการพนัน มีคำพูดของชาวบ้านว่า "เป็นหนี้, เป็นข้า" เพราะโดยธรรมดาแล้วผู้กู้มักไม่มีทางส่งดอกเบี้ย พวกเขาจะขายวัวควายก่อนแล้วขายลูก ขายเมีย แล้วก็ขายตัวเอง ส่วนที่ดินเป็นของหลวงซื้อขายไม่ได้ ทาสน้ำเงินนี้มักปรากฏใกล้เมืองโดยเฉพาะในภาคกลาง ส่วนทาสที่ปรากฏในภาคอื่นมักเป็นเชลย"

เดวิด จอห์นสตัน กล่าวว่า ก่อนการเลิกทาส ผู้ให้กู้นิยมการบังคับให้ลูกหนี้เป็นทาส เพื่อชดใช้หนี้เงินต้นและดอกเบี้ยมากกว่าการยึดที่ดิน เพราะระหว่างนั้นมีปัญหาการขาดแคลนแรงงาน (Johnston, 1975 : 223 อ้างใน สุทธิสม ดังก้อง)

การขาดคลองรังสิตและคลองเชื่อมแม่น้ำต่าง ๆ ระหว่างปี 2404 - 2433 และการออกกฎหมายกรรมสิทธิ์เอกชนในที่ดิน ทำให้ที่ดินในภาคกลางเริ่มมีราคาสูงขึ้น และเป็นสินทรัพย์ที่ให้ผลกำไรสูง ที่ดินจึงกลายเป็นหลักทรัพย์ในการค้ำประกันเงินกู้ตั้งแต่รัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา ดังหลักฐานต่อไปนี้

"...อาจกล่าวโดยไม่มีผิดว่า ในปัจจุบันนี้ราษฎรชาวนา เมื่อกล่าวทั่ว ๆ ไปก็เป็นพวกที่เป็นลูกหนี้เอกชนมากที่สุด และผลของการเป็นหนี้ทำให้เกิดความเสียหายมาก เพราะชาวนาไม่หมดแต่สิทธิในความเป็นเจ้าของนา ย่อมหมดทั้งความคิดที่จะเริ่มทำการใหม่ และหมดทั้งความมานะที่จะบำรุงฐานะของตนเองให้ดีขึ้นต่อไป" (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร รพท. 1.1/2 จดหมายเหตุของสภาเผยแพร่วาณิชย) คัดลอกจาก ศิวรักษ์ ศิวารมย์ (2528) หน้า 106 อ้างใน สุทธิสม ดังก้อง

หลังจากการเปิดประตูการค้ากับต่างประเทศ ความต้องการสินเชื่อเพื่อการลงทุนทำนาก็เพิ่มขึ้น (Zimmerman, 1931 : 196) เราคาดว่า การกู้แบบตกข้าวเขียวคงเกิดขึ้นเป็นครั้งแรกในแถบรังสิต ซึ่งเป็นแหล่งปลูกข้าวสำคัญ ดังหลักฐานต่อไปนี้

"...ทราบเกล้าแน่ชัดว่า ต้องเสียดอกเบี้ยอย่างแรงเหลือเกิน ต้นเงิน 80 บาท ดอกเบี้ยที่เสียแต่ก่อนเป็นข้าวเปลือกถึง 60 สัด สัดละ 28 ทะนานบ้าง 60 ทะนานบ้าง ในเวลานี้ต้องเสียดอกเบี้ยกัน 40 สัด..."

(ห.จ.ช. เอกสารรัชกาลที่ 5 กส. 3.1/9 ความคิดเรื่องการอุดหนุนชาวนา)

อ้างใน ศิวรักษ์ ศิวารมย์ (2529 หน้า 104 อ้างใน สุทธิสม ดังก้อง)

การตกข้าวเขียว คือ การที่ผู้ให้กู้เงินกู้แก่ผู้กู้สัญญาจะชำระเงินต้นและดอกเบี้ยเป็นข้าวเปลือก หลังจากเก็บเกี่ยวข้าวได้ หรือชำระเงินต้นเป็นเงิน แต่ชำระดอกเบี้ยเป็นข้าว หรือชำระดอกเบี้ยเป็นเงิน แต่คืนเงินต้นเป็นข้าวเปลือก

การให้กู้เป็นข้าวเปลือก และให้ผู้กู้ชำระเงินต้นและ/ดอกเบี้ยเป็นข้าวโพด มิใช่การตกข้าวเขียว เพราะการให้กู้ลักษณะนี้มีมาก่อนที่ชาวนาภาคกลางจะเริ่มผลิตเพื่อการค้า

นอกจากการตกข้าวเขียวแล้ว ยังพบหลักฐานอีกว่า ชาวนาสามารถซื้อของเชื้อจากพ่อค้าในราคาแพงกว่าปกติ โดยชาวนาสัญญาจะส่งให้เป็นข้าวในเวลาที่ได้ผลผลิต (ศิวัรักษ์ ศิวารมย์, 2528 หน้า 104)

เรายังไม่พบหลักฐานว่าก่อนปี 2499 การตกข้าวเขียวเป็นที่นิยมกันมากนักน้อยเพียงใด แม้มีหลักฐานว่าในปี 2499 - 2500 มีชาวนาในภาคกลางที่ปลูกประเภทตกข้าวเขียวประมาณร้อยละ 32-37 ของชาวนาผู้ปลูกทั้งหมด สัดส่วนนี้ลดลงอย่างรวดเร็วเหลือเพียงร้อยละ 14 ในปี 2511 - 2512 และเมื่อแดงอ่อน มันในต้น ศึกษาเรื่องการปลูกของหมู่บ้าน 6 แห่งในจังหวัดสุพรรณบุรี หมู่บ้านเหล่านี้ปลูกข้าวเพื่อการค้าเป็นอาชีพหลัก ปรากฏว่าการให้รูปแบบตกข้าวเขียวเกือบหมดไปอย่างสิ้นเชิง หลังปี 2515 (Tangon J Munijaiton, 1985 : 35) อย่างไรก็ตาม การศึกษาเรื่องสินเชื่อชนบทในจังหวัดนครราชสีมา ในปี 2528 พบว่า จากสัญญาผู้จำนวน 974 สัญญา มีสัญญาการปลูกประเภทตกข้าวเขียวถึง 133 สัญญา หรือร้อยละ 13.7 สัญญาผู้แบบตกข้าวเขียวเป็นส่วนใหญ่ปรากฏในหมู่บ้านที่ยากจน การคมนาคมติดต่อค่อนข้างลำบาก ข้อมูลนี้สอดคล้องกับความเห็นของ จักรทิพย์ นาถสุภา ที่ว่า หลังสนธิสัญญาบาวริง หมู่บ้านบางแห่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือยังคงสภาพการผลิตเพื่อการยังชีพ (จักรทิพย์ นาถสุภา, 2527 หน้า 4) ความลำบากในการคมนาคมเป็นเหตุให้การค้าในหมู่บ้านเหล่านี้ยังไม่มีการแข่งขันกันอย่างคึกคัก

นอกจากการตกข้าวเขียวแล้ว เรายังพบการปลูกประเภทอื่น ๆ หลังการเปิดประตูการค้าการปลูกประเภทหนึ่งคือ การซื้อขายของเชื้อจากพ่อค้าในราคาแพงกว่าปกติ โดยชาวนาสัญญาจะส่งให้เป็นข้าวในเวลาที่ได้ผลผลิต (ศิวัรักษ์ ศิวารมย์, 2528 หน้า 104) การปลูกประเภทที่สองคือ ระบบลูกไร่หรือลูกนา

การซื้อของเชื้อหรือการเช่าซื้อ คาดว่าจะนำมาจากการกู้ยืมข้าวเพื่อใช้บริโภคในปีที่เกิดปัญหาข้าวขาดมากแพง เมื่อระบบเศรษฐกิจค่อย ๆ เปลี่ยนจะกระทบการผลิตเพื่อยังชีพ ไปเป็นการผลิตเพื่อการค้าตามหลักความชำนาญเฉพาะอย่าง ชาวบ้านในภาคกลางหันมาปลูกข้าวเพียงอย่างเดียว เพื่อขายแลกกับสินค้าอุปโภคบริโภคอื่น ๆ ฉะนั้นในระหว่างฤดูการเพาะปลูก ชาวนาเหล่านี้จึงจำเป็นต้องเช่าซื้อสินค้าอุปโภคและบริโภคจากพ่อค้า โดยมีข้อผูกพันว่าจะนำผลผลิตไปขายเพื่อชำระหนี้หลังจากการเก็บเกี่ยว

การกู้ยืมประเภทหนึ่งคือ ระบบลูกไร่ ซึ่งก็คือ การที่เกษตรกรรอค้าเงินทุนและเงินค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคจากพ่อค้าตลอดฤดูการผลิต เมื่อถึงฤดูเก็บเกี่ยวพ่อค้าจะเข้ามารวบรวมผลผลิตจากไร่นา หรือในบางกรณีเกษตรกรจะต้องนำผลผลิตทั้งหมดไปขายให้แก่พ่อค้าในราคาตลาด เพื่อหักหนี้เงินกู้ตลอดปี มีหลักฐานว่าระบบลูกไร่เกิดขึ้นแล้วตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เดวิด จอห์นสตัน รายงานว่ากรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์ ได้ใช้เงินไถ่ทาส แล้วให้เงินลงทุนแก่บุคคลดังกล่าวเพื่อเข้าทำนาในที่ดินของกรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์ เมื่อเก็บเกี่ยวผลผลิตได้แล้วบุคคลเหล่านี้ต้องนำผลผลิตที่เก็บเกี่ยวได้ครั้งหนึ่ง บวกกับผลผลิตอีกจำนวนหนึ่งมาชำระหนี้ นอกจากนั้น กรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์ ยังให้ทาสของตนบางคนเข้าทำนาในที่นาของตนและหักหนี้เป็นค่าไถ่ตัวทาส (Johnston, 1975 : 244)

คำอธิบายของซิมเบอร์แมน แสดงว่ามีระบบลูกไร่เกิดขึ้นแล้วในปี 2473 กล่าวคือ ผู้ให้กู้จะให้เงินกู้ ให้เงินซื้ออาหารและเสื้อผ้าแก่ชาวนา และเข้ามารับซื้อข้าวเปลือกและเรียกเก็บหนี้ในเวลาที่ชาวนากำลังนวดข้าว โดยมีราคาและคุณภาพข้าวทันที เกษตรกรจึงไม่รู้ว่าตนขายข้าวได้เท่าไร ต้องชำระหนี้เท่าไร และไม่ทราบว่าตนจ่ายเงินค่าสิ่งของที่ซื้อไปรวมกันเป็นมูลค่าเท่าใด (Zimmerman, 1931 : 199)

แต่จากการศึกษางานวิจัยต่าง ๆ ไม่พบว่ามีการใช้ระบบลูกไร่กับชาวนาอย่างกว้างขวาง ยกเว้นการวางเงื่อนไขให้ชาวนาไปขายให้เจ้าหนี้ ดังจะกล่าวถึงภายหลัง จากการสำรวจจังหวัดต่าง ๆ รวม 6 จังหวัดในภาคกลาง ภาคเหนือตอนล่าง ภาคเหนือตอนบน และภาคอีสาน ผู้เขียนพบว่ามีการใช้กู้แก่ชาวนาในลักษณะลูกไร่เฉพาะทางเหนือของอำเภอยะยาบาล จังหวัดลพบุรี ซึ่งอยู่ติดกับจังหวัดเพชรบูรณ์

อย่างไรก็ตาม กลับพบว่าระบบลูกไร่เป็นที่นิยมในเขตที่มีการเพาะปลูกพืชไร่และผัก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ระบบลูกไร่ของพ่อค้าตัวเหลือง ในอำเภอสุวรรณภูมิ ระบบลูกไร่ของพ่อค้าข้าวโพดและฝ้ายในอำเภอลำน้ำราชนิ จังหวัดลพบุรี และจังหวัดอุบลราชธานี และระบบลูกไร่ปลูกถั่วลิสงในอำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ นอกจากนี้ ยังปรากฏว่าในเขตป่าสงวนพ่อค้าผู้มีอิทธิพลได้ใช้ระบบลูกไร่ลงทุนให้เกษตรกรบุกเบิกเขตป่าสงวนเพื่อปลูกข้าวโพด เช่น บริเวณจังหวัดเพชรบูรณ์ และปราจีนบุรี (เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง และประยงค์ เนตยารักษ์, 2530 อ้างใน สุทธิสม ดังก้อง)

คาดว่า ระบบปลูกไร่เพียงจะเริ่มก่อตัวอย่างกว้างขวางพร้อม ๆ กับการขยายตัวของ การปลูกข้าวโพดในบางจังหวัดของภาคกลาง และจังหวัดนครราชสีมา ก่อนปี 2500 ไม่นานนักการขยายตัวของข้าวโพดอย่างรวดเร็วในระหว่างทศวรรษ 2500 ทำให้ซิลคองถึงกับขนานนามข้าวโพดว่าเป็น "พืชมหัศจรรย์" (Silcock, 1970 : 83 อ้างใน สุทธิสม ดังก้อง)

แม้จะไม่พบระบบปลูกไร่ลูกนาในพื้นที่การศึกษามากนัก แต่เราพบว่าผู้ให้กู้โดยเฉพาะอย่างยิ่งพ่อค้าข้าว นิยมที่จะกำหนดเงื่อนไขให้ผู้กู้ต้องนำข้าวเปลือกมาขายให้เจ้าหนี้ รายได้ส่วนหนึ่งจากการขายพืชผลจะนำไปหักเป็นค่าชำระหนี้

อุทิศ นาคสวัสดิ์ รายงานว่า ในปี 2500 - 2501 ร้อยละ 17 ของชาวนาที่กู้เงินมีข้อผูกมัดที่ต้องนำข้าวทั้งหมดหรือบางส่วนไปขายให้เจ้าหนี้ และร้อยละ 73.6 ของผู้ที่ต้องขายข้าวให้เจ้าหนี้สามารถขายข้าวได้ในราคาตลาด มีลูกหนี้เพียงร้อยละ 7.6 ที่ต้องขายข้าวในราคาต่ำกว่าราคาตลาด (อุทิศ นาคสวัสดิ์, 2501 หน้า 76 และ 79 อ้างใน สุทธิสม ดังก้อง) แต่ในปี 2505 พันธุมดิษยมณฑล และสหาย รายงานว่า มีผู้กู้ในภาคกลางเพียงร้อยละ 7 ที่ต้องนำข้าวไปขายให้เจ้าหนี้ (Thisyamondol, et.al., 1965 : 42) และรายงานในปี 2501 - 2511 อุทิศ ถึงกับกล่าวว่า "การกู้ส่วนมากไม่มีเงื่อนไขเป็นการตกข้าวเหมือนก่อนคือ ชาวนาอาจขายข้าวของตนให้ใครก็ได้ ขอแต่ให้เอาเงินมาชำระคืนก็แล้วกัน" (อุทิศ นาคสวัสดิ์, 2513 หน้า 76 อ้างใน สุทธิสม ดังก้อง)

อย่างไรก็ตาม ข้อมูลจากโครงการวิจัยเรื่องความแตกต่างของอัตราดอกเบี้ย ระหว่างภาคในปี 2530 ของ นิพนธ์ พัวพงศกร และประยงค์ เนตยารักษ์ พบว่า ผู้กู้จำนวนมากในหมู่บ้านทำนาในภาคกลางและภาคเหนือตอนล่าง ยังมีข้อผูกพันที่ต้องนำข้าวไปขายให้เจ้าหนี้ สำหรับในภาคอื่นไม่ปรากฏว่าชาวนาต้องขายข้าวให้เจ้าหนี้ เพราะหมู่บ้านที่สำรวจส่วนใหญ่ปลูกข้าวบริโภคเป็นหลัก ข้อมูลจาก 52 หมู่บ้านในจังหวัดนครราชสีมา ในปี 2526 ยืนยันว่า ในหมู่บ้านที่มีผลผลิตข้าวเหลือพอขายให้พ่อค้า ปรากฏว่าผู้ให้กู้ซึ่งเป็นพ่อค้านิยมกำหนดให้ผู้กู้นำข้าวมาขายให้ตนหลังการเก็บเกี่ยว สัญญาประเภทนี้มีประมาณร้อยละ 7.8 ของสัญญาผู้ทั้งหมด นอกจากนั้น ยังมีผู้กู้อีกร้อยละ 7 ที่นำผลผลิตไปขายให้เจ้าหนี้ทั้ง ๆ ที่ไม่มีเงื่อนไขการขาย (นิพนธ์ พัวพงศกร, 2530 อ้างใน สุทธิสม ดังก้อง)

สำหรับแหล่งเงินกู้นั้น ก่อนการเปิดประตูการค้าการกู้เกือบทั้งหมดจะมาจากญาติและเพื่อนในหมู่บ้านเดียวกัน แต่หลังจากสนธิสัญญาบาวริงแล้ว ผู้ให้กู้ที่มีบทบาทสำคัญเพิ่มขึ้น ได้แก่ พ่อค้าข้าว เศรษฐีในกรุงเทพฯ เจ้าของที่ดินและบรรดาคนบด ผู้ให้กู้ที่มีความสำคัญลดลงตามลำดับคือ

ญาติและเพื่อน คหบดีและเจ้าของนา ส่วนผู้ให้กู้อื่น ๆ แม้จะมีบทบาทมากขึ้น แต่หลังจากที่สถาบันการเงินเริ่มเข้ามามีบทบาทในการให้กู้หลังปี 2509 แล้ว ปรากฏว่าวงเงินกู้จากพ่อค้าต่าง ๆ เริ่มมีสัดส่วนที่ลดลงตามลำดับ ในปัจจุบันแหล่งเงินกู้จากญาติในภาคกลางได้ลดความสำคัญลงไปมาก แต่ยังคงมีความสำคัญมาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

รัฐบาลเริ่มให้ความสนใจที่จะจัดตั้งสหกรณ์ขึ้น เพื่อให้ความช่วยเหลือแก่ชาวนาที่มีหนี้สินและสูญเสียที่ดิน อันเนื่องมาจากปัญหาฝนแล้งติดต่อกันในตอนต้นรัชกาลที่ 6 แต่รัฐบาลยังไม่ได้ดำเนินการในเรื่องนี้ (Zimmerman, 1931 : 209) : ศิวรักษ์ ศิวารมย์, 2528 หน้า 93 และ วันรักษ์ มิ่งมณีนาคิน, 2530 หน้า 2) รัฐบาลได้จัดตั้งสหกรณ์ขึ้นครั้งแรกเพื่อแก้ไขปัญหาการขาดแคลนทุนของชาวนาในปี 2458 แต่มูลเหตุที่แท้จริงเกิดจากปัญหาด้านการค้าข้าวและการธนาคารในขณะนั้น หลังจากนั้นมาก็มีการสหกรณ์ก็ค่อย ๆ ขยายตัวขึ้นมา แต่อย่างไรก็ตาม สหกรณ์ก็ยังไม่สามารถมีบทบาทสำคัญในด้านการให้สินเชื่อการเกษตรกรได้ จนกระทั่งมีการจัดตั้งธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) ในปี 2509 แต่ ธ.ก.ส. เริ่มมีบทบาทสำคัญในการขยายสินเชื่อการเกษตรตั้งแต่ปี 2518 เมื่อรัฐบาลเริ่มดำเนินนโยบายสินเชื่อเกษตรซึ่งกำหนดให้ธนาคารพาณิชย์ ต้องนำเงินฝากส่วนหนึ่งมาปล่อยเป็นสินเชื่อเกษตรให้แก่เกษตรกร (วันรักษ์ มิ่งมณีนาคิน, 2530)

ถึงแม้ว่าในปัจจุบันสินเชื่อการเกษตรจากธนาคารพาณิชย์และ ธ.ก.ส. จะขยายตัวขึ้นมาก จนทำให้สัดส่วนการกู้ของเกษตรกรจากสถาบันการเงินเพิ่มขึ้น จากร้อยละ 5 - 6 ของสินเชื่อเกษตรในระหว่างปี 2500 - 2505 มาเป็นร้อยละ 40 - 50 ในปัจจุบัน (นิพนธ์ พัวพงศกร, 2530) แต่สินเชื่อจากสถาบันการเงินยังไม่สามารถเข้าทดแทนสินเชื่อในระบบได้อย่างสมบูรณ์ (นิพนธ์ พัวพงศกร, 2530 หน้า 38 - 51) นอกจากนั้นในบางท้องที่ โดยเฉพาะที่เพาะปลูกข้าวระดับพอเลี้ยงชีพ ปรากฏว่าเกษตรกรจะได้รับสินเชื่อจากสถาบันการเงินในสัดส่วนที่ต่ำมาก

2.2 ลักษณะความสำคัญของการกู้ยืมบางรูปแบบ

ลักษณะสำคัญของการกู้ยืมบางรูปแบบ ได้แก่ การกู้จากญาติพี่น้อง การตกข้าวเขียว การกู้ประเภทที่ต้องกำหนดให้ผู้กู้นำผลผลิตมาขายให้เจ้าหนี้การกู้ยืมและระบบลูกไร่

2.2.1 การกู้จากญาติพี่น้องและเพื่อน

ซิมเมอร์แมน รายงานว่า ในปี 2474 การกู้เงินจำนวนเล็กน้อยในภาคกลาง ยังเป็นการกู้จากญาติและเพื่อน ส่วนในภาคอื่น ๆ การกู้ส่วนใหญ่เป็นการกู้จากญาติ (Zimmerman, 1931 : 206) ในรายงานปี 2500 - 2511 อุทิศ นาคสวัสดิ์ รายงานว่าการกู้จากญาติและเพื่อนยังคงเป็นแหล่งเงินกู้ที่สำคัญที่สุด กล่าวคือ ถ้าคิดจากจำนวนสัญญากู้ปรากฏว่าในปี 2500 - 2501 ร้อยละ 40 ของการกู้ทั้งหมดเป็นการกู้จากญาติและเพื่อน แต่สัดส่วนการกู้จากญาติและเพื่อนลดลงอย่างรวดเร็วเหลือเพียงร้อยละ 21.6 ในปี 2510 - 2511 โดยที่ร้อยละ 21.6 ของวงเงินกู้เป็นการกู้จากญาติและเพื่อน การกู้ยังมีขนาดวงเงินกู้เฉลี่ยต่อผู้กู้ 1 คน สูงกว่าวงเงินกู้จากแหล่งเงินกู้อื่น ๆ

การสำรวจในจังหวัดนครราชสีมาในปี 2528 พบว่า ญาติและเพื่อนยังคงเป็นแหล่งเงินกู้ที่มีความสำคัญที่สุด กล่าวคือ ร้อยละ 48.6 ของสัญญากู้ และร้อยละ 51.5 ของวงเงินกู้ รวมเป็นการกู้จากญาติและเพื่อน ภาพดังกล่าวแตกต่างโดยสิ้นเชิงจากภาคกลาง ซึ่งมีการผลิตเพื่อการค้าเป็นหลัก แต่งอ่อน มั่นใจตน พบว่า การกู้จากญาติมีเพียงร้อยละ 4.8 ของวงเงินกู้ทั้งหมดในหมู่บ้านของสุพรรณบุรี

ข้อมูลนี้แสดงให้เห็นชัดเจนว่า เมื่อมีการผลิตเพื่อการค้ามากขึ้น การพึ่งพาญาติและเพื่อนจะมีความสำคัญน้อยลงมาก

ลักษณะสำคัญของการกู้จากญาติและเพื่อน ได้แก่

(ก) สัญญากู้ส่วนมากไม่คิดดอกเบี้ย หรือคิดดอกเบี้ยในอัตราต่ำกว่าการกู้ทั่วไป นิพนธ์ พัวพงศกร (2530 หน้า 106) รายงานว่า ร้อยละ 85 ของสัญญากู้ที่ไม่คิดดอกเบี้ยเป็นการกู้จากญาติและเพื่อน

(ข) วงเงินกู้เฉลี่ยของสัญญากู้จากญาติและเพื่อนมักสูงกว่าวงเงินกู้จากแหล่งอื่น ๆ ทั้งงานวิจัยของ อุทิศ นาคสวัสดิ์ (2513 หน้า 35 และ 74) และงานของ นิพนธ์ พัวพงศกร (2530 หน้า 128) ให้ตัวเลขยืนยันข้อสรุปนี้ ดังนี้

ในปี 2510 - 2511 ชาวนาภาคกลางกู้เงินจากเพื่อนและญาติเฉลี่ย 1,055 บาท ต่อผู้กู้ 1 คน ขณะที่เงินกู้จากคหบดีเฉลี่ย 890 บาท จากพ่อค้าข้าวเฉลี่ย 779 บาท จากพ่อค้าอื่น ๆ เฉลี่ย 467 บาท จากเจ้าของที่ดินเฉลี่ย 257 บาท และจากโรงสีเฉลี่ย 159 บาท ส่วนในปี 2528 สัญญาของผู้เกษตรกรในจังหวัดนครราชสีมาจากผู้ให้กู้ประเภทต่าง ๆ มีวงเงินกู้เฉลี่ยต่อสัญญาดังนี้ สัญญาผู้จากธุรกิจเงินทุนเฉลี่ย 7,790 บาท จากผู้มีรายได้ประจำเฉลี่ย 8,505 บาท จากญาติและเพื่อนเฉลี่ย 7,396 บาท จากพ่อค้า จากเกษตรกร 6,280 บาท

(ค) ระยะเวลากู้เฉลี่ยของการกู้จากญาติ ไม่ต่างจากการกู้จากแหล่งอื่น ๆ แต่การกู้จากญาติจะมีลักษณะพิเศษ คือ สัญญาผู้ส่วนมากจะเป็นสัญญาที่มีอายุเกินสองปี หรือมีจะนั้นก็เป็สัญญาระยะสั้นไม่เกิน 3 เดือน (นิพนธ์ พัวพงศกร, 2530 หน้า 107)

(ง) สัญญาส่วนใหญ่จะไม่มีการค้าประกัน และเป็นเพียงสัญญาปากเปล่า

ในหมู่บ้านที่มีระบบการผลิตแบบพอเลี้ยงตนเอง เกษตรกรส่วนใหญ่ยังยากจน วิธีการผลิตยังต้องพึ่งดินฟ้าอากาศ ความไม่แน่นอนในชีวิตของชาวชนบททำให้เขาต้องแสวงหาวิธีแก้ปัญหา ร่วมกัน การให้ญาติและเพื่อนบ้านกู้ยืมในยามเดือดร้อน เป็นการแลกเปลี่ยนกับความช่วยเหลือในอนาคต การพึ่งพากันมักจะเป็นการพึ่งพาในหมู่คนจนกันเอง (นลินี ตันธุวนิตย์, 2529 หน้า 72 อ้างใน สุทธิสม ดังก้อง) นอกจากการช่วยเหลือกันในรูปของการให้เงินช่วยเหลือแลกเปลี่ยนกันโดยไม่คิดดอกเบี้ย บางครั้งผู้กู้อาจตอบแทนให้ผู้กู้ด้วยการไปทำงานช่วยเหลือผู้ให้กู้

2.2.2 การตกข้าวเขียว

ลักษณะสำคัญของการตกข้าวเขียว คือ อัตราดอกเบี้ยเฉลี่ยสูงกว่าสัญญาผู้แบบอื่น ๆ ตัวอย่าง เช่น การกู้เงิน 100 บาท จะเสียดอกเบี้ยประมาณ 1 - 3 ถัง ถ้าระยะเวลากู้เงิน 9 เดือน จะเสียดอกเบี้ย 3 ถัง แต่ถ้าน้อยกว่า 6 เดือน จะเสียดอกเบี้ยเพียง 1 ถัง อัตราดอกเบี้ยถ่วงน้ำหนักด้วยวงเงินกู้ในจังหวัดนครราชสีมา เฉลี่ยร้อยละ 8.3 ต่อเดือน ซึ่งสูงกว่าอัตราดอกเบี้ยของสัญญาผู้ที่ต้องชำระหนี้เป็นเงินสด (ร้อยละ 4.5)

เหตุผลที่การตกข้าวมีอัตราดอกเบี้ยสูง ได้แก่

(ก) ผู้กู้ประเภทตกข้าวเขียวมีฐานะยากจนกว่าผู้กู้ประเภทอื่น ๆ รายได้เฉลี่ยของผู้กู้ประเภทตกข้าวเขียวเท่ากับปีละ 44,067 บาท ความยากจนของผู้กู้ทำให้ความสามารถในการชำระหนี้ต่ำ ความเสี่ยงจากการให้กู้สูง

(ข) การเก็บหนี้เป็นข้าวเปลือกโดยการเดินทางเข้าไปตวงข้าวที่ลานนวดข้าวของผู้กู้ทำให้ผู้ให้กู้มีค่าใช้จ่ายในการบริหารหนี้สูงขึ้น

(ค) การเรียกชำระหนี้เป็นข้าวเปลือก มีความเสี่ยงแปรปรวนไปตามปริมาณข้าวที่ผลิตได้ ในอดีตเมื่อการทำนายังพึ่งดินฟ้าอากาศเป็นสำคัญ ความเสี่ยงจากการให้กู้จึงอยู่ในระดับสูง

(ง) เหตุผลที่สำคัญที่สุดคือ การที่ผู้ให้กู้จะล้มละลาย โดยความช่วยเหลือจากความเสียหายจากปัญหาดินฟ้าอากาศ เมื่อผู้กู้ประสบปัญหาในการผลิตจนไม่สามารถชำระหนี้ได้ ผู้ให้กู้บางรายจะคิดดอกเบี้ยทบเข้ากับเงินต้น แต่คงคิดดอกเบี้ยในปีต่อไปจากเงินต้นจำนวนเดิม ผู้ให้กู้บางรายยอมยกให้ลูกหนี้ไปชำระคืนในฤดูเก็บเกี่ยวต่อไปด้วยเงินต้นและดอกเบี้ยจำนวนเต็ม แต่ก็มีผู้ให้กู้บางรายที่เอาดอกเบี้ยทบต้น และคิดดอกเบี้ยในปีใหม่จากเงินต้นก้อนใหม่ (อุทิศ นาคสวัสดิ์, 2513 หน้า 71)

การที่ผู้กุนิยมการกู้ประเภทตกข้าวเขียวทั้งที่เสียดอกเบี้ยแพงก็เพราะ

(ก) ความอะลุ่มอล่วยจากผู้ให้กู้ดังกล่าวข้างต้น

(ข) การกู้ข้าวบริโภคมักกู้ในช่วงก่อนการเก็บเกี่ยวเมื่อข้าวมีราคาสูงสุด แต่การชำระหนี้ทำกันหลังการเก็บเกี่ยว ซึ่งเป็นเวลาที่ข้าวเปลือกมีราคาต่ำสุด

(ค) ผู้กู้สามารถประหยัดค่าเสียหายไม่ต้องขายข้าว เพื่อนำเงินไปชำระหนี้อีกทอดหนึ่ง เมื่อนำข้าวไปชำระหนี้ พ่อค้าจะช่วยจ่ายค่าขนส่งให้ หรือมีฉะนั้นพ่อค้าก็จะเดินทางเข้าไปตวงข้าวที่หน้าลานนวดข้าวด้วยตนเอง เหตุผลข้อนี้คงจะมีความสำคัญยิ่งในอดีต ขณะที่สภาพการคมนาคมกับโลกภายนอกไม่สะดวก การค้ายังเป็นระบบแลกเปลี่ยนของกับสิ่งของ การแลกเปลี่ยนด้วยข้าวจะช่วยลดค่าเสียหายให้แก่ผู้ค้าได้ เนื่องจากข้าวเป็นอาหารหลักในหมู่บ้าน การใช้ข้าวเป็นสื่อแลกเปลี่ยนยอมประหยัดค่าเสียหาย

ในด้านผู้ให้กู้ การตกข้าวเขียวให้กำไรมากจากดอกเบี้ยสูง การเก็บหนี้เป็นข้าวเปลือกช่วยประหยัดค่าขนส่งได้ เพราะสามารถขนข้าวออกมาพร้อมกับข้าวเปลือกที่รับซื้อในหมู่บ้านได้ ในท้องถิ่นที่ตลาดค้าข้าวยังมีคู่แข่งน้อย การเก็บหนี้เป็นข้าวทำได้ง่าย ผู้ให้กู้เพียงไปคุมการนวดข้าวที่ลานก็สามารถดวงข้าวได้ ต้นทุนการทวงหนี้จึงต่ำ นอกจากนั้นหากระบบเศรษฐกิจประสบปัญหาเงินเพื่อประจำ การเก็บหนี้เป็นข้าวย่อมให้ประโยชน์แก่เจ้าหนี้

อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันพ่อค้าส่วนใหญ่ไม่นิยมการตกข้าวอีกแล้ว เนื่องจากเหตุผลต่อไปนี้

(ก) ในปัจจุบันการค้าข้าวมีการแข่งขันมากขึ้น ถ้าเจ้าหนี้เข้าไปดวงข้าวไม่ทัน ผู้กู้อาจขายข้าวไปก่อน เจ้าหนี้อาจไม่ได้รับดอกเบี้ย (และในบางกรณีเงินต้น) คืน นอกจากนั้นถ้าไม่สามารถเรียนหนี้คืนได้ในปีแรก โอกาสที่จะเกิดหนี้สูญจะสูงขึ้น เพราะข้อมูลเก่าเกี่ยวกับความสามารถของผู้กู้จะใช้ไม่ได้

(ข) พ่อค้าที่อยู่นอกหมู่บ้านจะไม่นิยมการตกข้าวเขียว เพราะมีต้นทุนการบังคับหนี้สูงกว่าพ่อค้าในหมู่บ้าน

(ค) เมื่อการคมนาคมระหว่างหมู่บ้านกับอำเภอสะดวกขึ้น การขนส่งมีต้นทุนต่ำลง และการค้าข้าวมีการแข่งขันมากขึ้น ผู้กู้สามารถขายข้าวให้พ่อค้าทั้งในและนอกหมู่บ้านได้ในราคาที่สูงขึ้น การชำระหนี้เป็นข้าวเปลือกจึงไม่สามารถช่วยประหยัดค่าขนส่งข้าวไปขายตลาดได้ดังอดีต นอกจากนั้นสำหรับผู้ให้กู้ การเก็บหนี้เป็นข้าวย่อมมีค่าใช้จ่ายสูงกว่าการเก็บหนี้เป็นเงินสด เพราะผู้ให้กู้ต้องเสียทั้งค่าขนส่งและค่าเวลา ในยุคที่การค้าข้าวมีการแข่งขันกันมาก ค่าใช้จ่ายดังกล่าวเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการแข่งขัน

(ง) ประการสุดท้าย ในปัจจุบันเกษตรกรมิได้มีรายได้จากการปลูกข้าวเท่านั้น แต่ยังมีรายได้จากการรับจ้างทั้งงานเกษตรและนอกเกษตร ความสามารถในการชำระหนี้เป็นเงินมีมากขึ้น ผู้ให้กู้ก็ไม่จำเป็นต้องเรียกหนี้คืนเป็นข้าวเช่นกัน

2.2.3 การกำหนดให้ผู้กุนำผลผลิตมาขายให้เจ้าหนี้

การสำรวจในจังหวัดนครราชสีมา พบว่า ร้อยละ 7.4 ของสัญญาผู้กู้มีเงื่อนไขกำหนดให้ผู้กู้ต้องนำผลผลิตมาขายให้เจ้าหนี้ เจ้าหนี้เหล่านี้ ได้แก่ พ่อค้าข้าว พ่อค้าปอ และพ่อค้าข้าวโพด แต่พ่อค้ามันสำปะหลังไม่นิยมวิธีนี้ เพราะมันสำปะหลังมิได้มีกำหนดการเก็บเกี่ยวแน่นอน ชาวไร่สามารถ

ดอนหัวมันออกขายได้ตั้งแต่มันมีอายุตั้งแต่ 8 - 15 เดือน การบังคับให้ชาวไร่ นำผลผลิตมาขายจึงไม่ได้ผล

การกำหนดให้ผู้ภู้นำผลผลิตทั้งหมดมาขายให้เจ้านี้ในราคาตลาด จึงเป็นวิธีที่นิยมกันมานาน อุทิศ นาคสวัสดิ์ เชื่อว่า เงื่อนไขดังกล่าวไม่ได้เกิดจากการที่พ่อค้ามีอำนาจผูกขาดตลาดข้าว เพราะในปี 2510 - 2511 นั้น ตลาดข้าวในภาคกลางมีการแข่งขันกันอย่างคึกคักแล้ว การบังคับให้ผู้ภูนำผลผลิตมาขายให้เจ้านี้จึงไม่ใช่เกิดจากเหตุผลที่ว่า พ่อค้าต้องการกดราคาข้าวเปลือกเพื่อแสวงหากำไรเพิ่มขึ้นจากชาวนา

เหตุผลที่ทำให้พ่อค้าอยากได้ผลผลิตของผู้ภูมีดังต่อไปนี้ ประการแรก ในภาวะที่ตลาดข้าวในท้องถิ่นมีการแข่งขันสูง พ่อค้าย่อมต้องการแหล่งรับซื้อข้าวที่มากพอ ประการที่สอง การกำหนดให้ผู้ภูนำผลผลิตมาขายย่อมทำให้ต้นทุนการบังคับสัญญาถูกลดต่ำลง เพราะเจ้านี้สามารถหักเงินหนี้สินจากรายได้ของผู้ภูได้ทันที ประการที่สาม เจ้านี้จะได้ข้อมูลเกี่ยวกับกำลังความสามารถในการผลิตของลูกหนี้จากการบังคับให้เขานำผลผลิตทั้งหมดมาขาย ข้อมูลนี้มีความสำคัญต่อการพิจารณาวางเงินกู้ และความสามารถในการชำระหนี้ของผู้ภู ประการสุดท้าย การกำหนดให้ลูกหนี้ นำผลผลิตทั้งหมดมาขายให้ตนเป็นการป้องกันทางอ้อม มิให้ลูกหนี้ไปติดต่อสร้างความสัมพันธ์ทางการค้ากับพ่อค้ารายอื่น ทำให้เจ้านี้ไม่มีปัญหาจากการที่ลูกหนี้กู้เงินจากพ่อค้าหลายรายพร้อม ๆ กัน เท่ากับเป็นการลดความเสี่ยงของเจ้านี้ลง (เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง และประยงค์ เนตรรักษ์, 2530)

ผู้ภูเองก็ยินดีนำสินค้าไปขายให้เจ้านี้ เพราะตนจะได้รับราคาตลาดไม่ถูกโกงน้ำหนัก และบางครั้งอาจเจรจาขอต่อรองราคากับเจ้านี้ได้เป็นพิเศษอีกด้วย นอกจากนั้น การรักษาความสัมพันธ์ที่ดีกับเจ้านี้ยังมีประโยชน์ด้านอื่น ๆ อีก เช่น เกษตรกรยังสามารถพึ่งพาพ่อค้าได้ในยามฉุกเฉิน หากต้องพึ่งเงินกู้จากแหล่งอื่น อาจต้องเสียดอกเบี้ยแพง หรือในยามที่ผลผลิตล้นตลาด พ่อค้าทั่วไปไม่ต้องการซื้อพืชผล ลูกหนี้ก็ยังสามารถขายพืชผลให้เจ้านี้ได้

อย่างไรก็ตาม เราพบว่า ในเขตชลประทานการให้กู้ในลักษณะนี้ลดลงมาก การกู้เงินจากพ่อค้าข้าวมีน้อยมาก การกู้ส่วนใหญ่เป็นการกู้จากสถาบันการเงิน ส่วนแหล่งเงินกู้นอกระบบจะเป็นการกู้ในยามฉุกเฉิน โดยการกู้จากผู้ให้กู้ในหมู่บ้าน ซึ่งมักจะไม่ใช่พ่อค้าข้าวเปลือก แต่เป็นผู้ให้กู้อาชีพ หรือเจ้าของที่ดินในหมู่บ้าน

การที่บทบาทของพ่อค้าข้าวเปลือกในฐานะผู้ให้มูลค่าลดลงเมื่อเทียบกับผู้ให้อาชีพในหมู่บ้าน เกิดจากเหตุผลที่ว่าผลผลิตจากนาปรังมีความชื้นสูง ชาวนาและพ่อค้าต่างต้องรีบขายข้าวก่อนที่คุณภาพข้าวจะลดลง ประกอบกับการค้าข้าวมีคู่แข่งกันมากขึ้น การค้าข้าวต้องการความชำนาญและความสามารถมากขึ้น พ่อค้าข้าวเปลือกในภาคกลางจึงไม่สามารถดำเนินธุรกิจการปล่อยเงินกู้ควบคู่กับการค้าข้าวได้ นอกจากนั้น การที่ความเสี่ยงจากการทำนาลดลงเนื่องจากการมีระบบชลประทานและการใช้เทคโนโลยีใหม่ เช่น การให้ยาฆ่าแมลงและเครื่องจักร ความเสี่ยงจากการที่ผู้กู้ไม่สามารถชำระหนี้ได้ก็ลดลง ประกอบกับการที่ช่วงเวลาเพาะปลูกจนถึงเก็บเกี่ยวในพื้นที่ทำนาสองครั้งสั้นลง ระยะเวลาที่สั้นลง ดังนั้น ความจำเป็นที่จะต้องเก็บหนี้เป็นข้าวหรือบังคับให้ผู้กู้นำข้าวมาขายจึงค่อย ๆ หดไป เพราะความเสี่ยงจากหนี้สูญและความเสี่ยงจากอำนาจซื้อของผู้ลดลงมาก

2.2.4 การกู้โดยใช้ระบบลูกไร่

การกู้เงินโดยใช้ระบบลูกไร่ หมายถึง การกู้เงินที่อิงกับระบบอุปถัมภ์ เป็นการกู้เงินในตลาดเงินนอกระบบ ผู้ให้กู้จะเป็นผู้ให้การอุปถัมภ์การทำกินของผู้กู้ และผู้กู้เป็นผู้ได้รับการอุปถัมภ์ และต้องตอบแทนผู้อุปถัมภ์โดยนำผลผลิตทั้งหมดไปขายให้ ผู้ให้กู้จะมีอำนาจหรืออิทธิพลที่จะทำให้ผู้กู้ไม่เบียดหนี้ โดยมักจะมีลูกน้องช่วยดูแลผลประโยชน์ให้ ส่วนผู้กู้จะมีความรู้สึกผูกพันด้านบุญคุณส่วนหนึ่ง ทั้งนี้ เพราะการกู้เงินในระบบนี้จะไม่ใช่การกู้เงินธรรมดาเท่านั้น แต่เป็นการพึ่งพิงกันหลาย ๆ ด้าน ผู้กู้อาจกู้เป็นเงิน ปัจจัยการผลิต สิ่งของบริโภคและค่าจ้างได้ไร่ นอกจากผู้ให้กู้ให้กู้เงินเป็นค่ารักษาพยาบาลในยามเจ็บป่วยแล้ว ยังอาจช่วยนำคนป่วยส่งโรงพยาบาลด้วย นอกจากนั้น ผู้กู้ยังได้รับความคุ้มครองด้านอื่น ๆ จากผู้ให้กู้ ในการชำระคืนเงินกู้นั้น ผู้กู้จะต้องขายผลผลิตให้ผู้ให้กู้ โดยผู้ให้กู้มักจะนำรถมาขนถึงไร่นา นำเครื่องกะเทาะเมล็ดมากกะเทาะเมล็ดให้ในกรณีข้าวโพดและถั่ว และหาคนตัดอ้อยให้ในกรณีอ้อย การกู้เงินโดยใช้ระบบลูกไร่ นี้ เราพบในเขตที่มีการเพาะปลูกพืชไร่ต่าง ๆ โดยเฉพาะข้าวโพดและอ้อย แต่ไม่พบในเขตเพาะปลูกมันสำปะหลัง ด้วยเหตุผลที่จะได้อธิบายในภายหลัง

การกู้เงินโดยระบบลูกไร่นี้พบมากในกรณีพืชไร่ แต่ไม่เป็นที่นิยมในกรณีข้าว จึงเป็นเรื่องน่าคิดว่าระบบนี้อาจจะสัมพันธ์กับสภาพการผลิตและการตลาดของพืชไร่ก็ได้ ในการวิเคราะห์ในส่วนนี้ เราจะวิเคราะห์ทั้งด้านเงื่อนไขของผู้และผู้ให้กู้ในลักษณะที่สัมพันธ์กับลักษณะของพืชที่ปลูก

ด้านผู้กู้ ชาวไร่มีความจำเป็นต้องกู้ยืมเงินด้วยเหตุผลดังนี้

(1) การเพาะปลูกพืชไร่ นั้น เริ่มขยายตัวหรือพัฒนาหลังจากการขยายพื้นที่ปลูกข้าว การปลูกพืชไร่ทำในที่ดอนหรือที่ป่า เกษตรกรที่เพาะปลูกพืชไร่ส่วนใหญ่จะเป็นผู้ที่เคยทำนามาก่อน เมื่อแยกครอบครัวใหม่ หรือที่นาถูกเจ้าหนี้ยึดไป หรือขายที่นาให้หนี้ไม่สามารถหาที่นาทำกินได้ เพราะฐานะยากจน จึงอพยพไปหาที่ไร่ทำกิน เกษตรกรบางส่วนทำนาอยู่ในที่แห่งหนึ่งแต่ที่นาขนาดเล็กจึงไปหาที่ไร่ทำกินเพิ่มเติม พวกนี้จะไป ๆ มา ๆ ระหว่างนากับไร่ เกษตรกรพวกที่ไปทำไร่นี้ส่วนมากจะมีฐานะยากจน

(2) การเพาะปลูกพืชไร่ต้องลงทุนเป็นต้นทุนมากเมื่อเทียบกับข้าว เพราะต้องฉีดยาไล่ปุย ชื่อเมล็ดพันธุ์ ทางด้านการไถพรวนดินก็ต้องไถด้วยรถแทรกเตอร์ขนาดใหญ่ เพราะที่ไร่เป็นที่ดินแข็งไม่เหมือนที่นาซึ่งมีน้ำหล่อทำให้ดินนิ่ม การไถด้วยแรงงานสัตว์จึงทำได้ยากและช้า เนื่องจากเกษตรกรยากจนไม่มีเงินซื้อรถแทรกเตอร์จึงต้องจ้างไถ โดยส่วนมากจะให้นายทุนมาไถให้ก่อน การจ้างแรงงานก็มีมากกว่าข้าว เพราะต้องจ้างแรงงานกำจัดวัชพืชที่เรียกว่าได้รูน วัชพืชจะขึ้นมากในช่วงที่พืชไร่ยังต้นเล็กอยู่ถ้าไม่กำจัดออกไป นอกจากจะแย่งปุ๋ยแล้ว ยังอาจคลุมพืชที่ปลูก ทำให้โตช้าหรือไม่โตเลยก็ได้ ส่วนกรณีข้าวนั้นจะมีวัชพืชบางชนิดเท่านั้นที่ขึ้นในน้ำ และถ้าไม่ใช้ปุ๋ยเคมีในข้าว วัชพืชก็จะเพียงแย่งปุ๋ยธรรมชาติไปเท่านั้น จะเห็นได้ว่า การเพาะปลูกพืชไร่ต้องลงทุนที่เป็นเงินสดมาก

(3) พืชไร่มักจะเกิดปัญหาเรื่องโรคและแมลงมากกว่าข้าว และมักจะเกิดขึ้นในลักษณะที่คาดการณ์ไม่ได้ และรอที่จะกำจัดหรือแก้ไขไม่ได้ ในสภาพเช่นนี้เกษตรกรควรจะมีเงินสดในมือ หรือทรัพย์สินที่สามารถเปลี่ยนเป็นเงินสดได้ทันที แต่เนื่องจากเกษตรกรมีฐานะยากจน จึงต้องหาทางอื่นซึ่งพบว่า การกู้เงินระบบลูกไร่มีความคล่องตัวในการได้เงินกู้ค่อนข้างมาก

ด้านผู้ให้กู้ ผู้ให้กู้มีความเสี่ยงและมีค่าใช้จ่ายในการปล่อยเงินกู้ ซึ่งอาจแยกวิเคราะห์ได้ดังนี้

(1) การปลูกพืชไร่มีความเสี่ยงมาก ทั้งด้านผลผลิตและราคาเมื่อพิจารณาเปรียบเทียบกับข้าว ด้านผลผลิตนั้นเสี่ยงเพราะขึ้นอยู่กับดินฟ้าอากาศ ซึ่งมีราคาความไม่แน่นอน ฝนตกมาก ตกน้อย ตกเร็ว ตกช้า หรือตกทั้งช่วง ล้วนกระทบต่อผลผลิตทั้งสิ้น นอกจากนี้ ยังมักจะถูกกระทบจากโรคและแมลงระบาด ความเสี่ยงด้านการผลิตจึงสูงกว่าการปลูกข้าว ด้านราคานั้นพืชไร่ส่วนใหญ่เรา

ส่งออกไปยังต่างประเทศ ราคาจะเปลี่ยนแปลงไปตามสภาวะตลาดโลก ซึ่งมีความไม่แน่นอนค่อนข้างมาก เนื่องจากเกษตรกรมีรายได้หลักจากการขายพืชไร่เท่านั้น เมื่อรายได้ที่มีความไม่แน่นอนสูงเงินที่จะนำไปใช้หนี้จึงมีความไม่แน่นอนสูงไปด้วย

(2) เกษตรกรที่มาทำไร่จะมีทรัพย์สินที่สำคัญอย่างเดียวนคือ ที่ดิน แต่ที่ดินซึ่งเป็นที่ไร่เป็นที่ที่ได้รับการบุกเบิกและพัฒนาช้ากว่าที่นา ที่ดินส่วนหนึ่งเป็นเขตป่าสงวนที่หมดสภาพป่า และที่ดินส่วนใหญ่ไม่มีเอกสารสิทธิ์หรือมีเพียงใบเสียภาษี หรือใบจองเท่านั้น จากการศึกษาของ ยงยุทธ แฉล้มวงค์ และเกอร์ซอน เฟเดอร์ (Chalamwong and Feder, 1985 อ้างใน สุทธิสม ดังก้อง) โดยศึกษาในเขตอำเภอชัยบาดาล จังหวัดลพบุรี ซึ่งเกษตรกรที่ศึกษาทั้งหมดเพาะปลูกพืชไร่ อำเภอไชคชัย จังหวัดนครราชสีมา เกษตรกรปลูกข้าวและพืชไร่ และอำเภอบ้านไผ่ และอำเภอชบวน จังหวัดขอนแก่น ซึ่งเกษตรกรส่วนมากปลูกพืชไร่ มีปลูกข้าวบ้างเล็กน้อย พบว่า เกษตรกรที่ศึกษาในเขตป่าสงวนจำนวน 1,179 ครอบครัว ไม่มีเอกสารสิทธิ์เลย ส่วนการศึกษาเกษตรกรนอกเขตป่าสงวนจำนวน 830 ครอบครัว ประมาณร้อยละ 87 มี นส.3 และ นส.3ก เป็นเอกสารสิทธิ์ที่เหลือ (ร้อยละ 13) ไม่มีเอกสารสิทธิ์ ที่ดินที่ไม่มีเอกสารสิทธิ์นี้จะนำไปจำหน่ายหรือจำนองเพื่อกู้เงินไม่ได้ในขณะเดียวกันซื้อขายก็ทำได้ยาก และราคาค่อนข้างถูก

สำหรับหมู่บ้านในอำเภอชัยบาดาลและอำเภอสวรรคโลกเป็นหมู่บ้าน ซึ่งมี นส.3 และนส.3ก เป็นส่วนใหญ่ แต่อย่างไรก็ตาม ในอดีตเมื่อเริ่มมีการจับจองที่ดินทำไร่ประมาณปี 2500 - 2510 ที่ดินเกือบทั้งหมดในอำเภอชัยบาดาลยังเป็นเขตป่าสงวนระบบลูกไร่ได้เริ่มก่อตัวตั้งแต่มุกเบิก

(3) ผู้มีฐานะดีที่จะให้กู้เงินได้ในเขตทำไร่ส่วนใหญ่ จะเป็นพ่อค้าที่มีอาชีพรับซื้อพืชผลเกษตรและ/หรือขายปัจจัยการผลิต พ่อค้าเหล่านี้จะมีเชื้อสายเป็นคนจีน ซึ่งไม่มีความถนัดในการขึ้นโรงขึ้นศาล หรือมีคดีฟ้องร้อง การเกิดคดีฟ้องร้องนอกจากจะเสียเวลาและค่าใช้จ่ายมากแล้วยังส่งผลกระทบต่อด้านชื่อเสียงในการทำธุรกิจการค้าด้วย

จากเหตุผลข้างต้น ผู้ให้กู้จะตัดสินใจให้กู้ต่อเมื่อตนสามารถควบคุมให้ผู้กู้นำเงินกู้มาชำระคืนด้วยอิทธิ สามารถควบคุมผู้กู้ได้อย่างใกล้ชิดและรู้ความเป็นไปของผู้กู้ทุกอย่าง ญญแจสำคัญของระบบลูกไร่ คือ พ่อค้าสามารถควบคุมให้ลูกไร่ นำผลผลิตทั้งหมดมาขายให้ตนได้โดยอิทธิพล และเหตุผลที่ว่าผู้กู้ต้องพึ่งเครื่องกะเทาะเมล็ดของเจ้าหนี้ สิ่งที่ทำให้พ่อค้าขาดทุนคือดินฟ้าอากาศและลูกไร่ลักลอบนำผลผลิตไปขายผู้อื่น ส่วนประเด็นเรื่องราคาพืชไร่ตกต่ำนั้นไม่มี

ผลกระทบต่อพ่อค้ามากนัก เพราะพ่อค้าเหล่านี้สามารถคาดคะเนความเคลื่อนไหวของราคา และอาศัยการเก็บกักทุนเป็นเครื่องมือในการหากำไรได้ ระบบลูกไร่จึงเป็นระบบที่พ่อค้ามีส่วนช่วยรับภาระความเสี่ยงในการผลิตร่วมกับผู้กู้ แต่เกษตรกรต้องรับภาระความเสี่ยงด้านราคาผลผลิตเต็มที่ ขณะที่ราคาปัจจัยการผลิตถูกกำหนดตายตัวตั้งแต่เริ่มเซ็นชื่อ รายละเอียดเรื่องนี้ให้ดูงานของ เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง และประยงค์ เนตยารักษ์ (2530 หน้า 50 - 51)

สำหรับเหตุผลที่เราพบว่าไม่มีการกู้โดยระบบลูกไร่ในเขตพื้นที่เพาะปลูกมันสำปะหลัง เพราะมันสำปะหลังเป็นพืชที่มีความแตกต่างจากพืชไร่อื่น ๆ คือ สามารถเก็บเกี่ยวได้ตั้งแต่มันสำปะหลังอายุได้ 6-8 เดือนขึ้นไปไม่มีลักษณะเป็นฤดูกาล ผู้ปลูกมันสำปะหลังจะเก็บมันสำปะหลังเมื่อไรจะขึ้นอยู่กับช่วงเวลาของมันสำปะหลังราคาดี ซึ่งปกติราคาหัวมันสำปะหลังจะขึ้นเร็วลงเร็วในสภาพเช่นนี้จึงเป็นการยาก และเสียค่าใช้จ่ายสูงในการติดตาม ตรวจสอบข้อมูลและบังคับให้ผู้กู้นำเงินมาชำระคืน ทางด้านต้นทุนการผลิตก็มีต้นทุนที่เป็นเงินสดน้อยลง และความเสี่ยงด้านผลผลิตน้อยลง เพราะมันสำปะหลังมีสารไซยาไนด์ทั้งในลำต้น ใบ รากและหัว โรคและแมลงจะไม่ค่อยรบกวน นอกจากนี้ ยังทนแล้ง การศึกษาของ เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง และประยงค์ เนตยารักษ์ (2530 หน้า 53) ไม่พบว่ามีการกู้โดยใช้ระบบลูกไร่ แต่พบการซื้อขายเหมามันสำปะหลังล่วงหน้า

ทำไมการกู้โดยใช้ระบบลูกไร่จึงยังมีอยู่ในปัจจุบัน

ถ้าพิจารณาเงื่อนไขที่ทำให้มีการกู้โดยใช้ระบบลูกไร่ในปัจจุบัน จะพบว่าเงื่อนไขยังมีอยู่ คือ ความต้องการเงินลงทุนที่เป็นเงินสดมีมากขึ้นกว่าเดิมเสียอีก ในขณะที่เกษตรกรปลูกพืชไร่ส่วนใหญ่ยังมีฐานะยากจน สภาพความเสี่ยงความไม่แน่นอนทั้งด้านปริมาณและราคาพืชไร่ ยังคงเหมือนเดิมในขณะที่ที่ดินที่ชาวไร่ทำกินส่วนใหญ่ยังไม่มีเอกสารสิทธิ์ โดยเฉพาะในเขตป่าสงวน

สำหรับข้อเท็จจริงที่พบว่า เกษตรกรที่อยู่ในภาคเหนือตอนบนที่มีการกู้เงินนอกระบบ แต่ไม่ได้ใช้ระบบลูกไร่เช่นเดียวกับท้องที่อื่น ๆ นั้น สามารถอธิบายได้ว่า เกษตรกรที่ปลูกพืชไร่ในภาคเหนือตอนบนเป็นรายเล็ก ๆ มีที่ดินเพาะปลูก 5 - 10 ไร่ ส่วนหนึ่งปลูกพืชไร่ เช่น ถั่วเหลืองหลังฤดูการทำนา นอกจากนี้ พวกที่ปลูกพืชไร่บางรายยังปลูกผักและผลไม้ด้วยการหมุนเวียนของเงินเข้า - ออก จะมากกว่ากรณีพืชเพียงปีละครั้ง ความต้องการกู้เงินอาจจะมีในบางกรณีที่เงินขาดมือ หรือกรณีจำเป็นซึ่งกู้ไม่มากนัก จึงไม่มีความจำเป็นที่จะต้องผูกพันเป็นระบบลูกไร่ ทางด้านผู้ให้กู้ เราจะพบว่า

พืชไร่บริเวณนี้มีไม่มากนักและค่อนข้างกระจัดกระจาย สภาพเช่นนี้ไม่เอื้ออำนวยให้ทำการค้าพืชไร่ขนาดใหญ่โดยใช้ระบบลูกไร่ เพราะค่าใช้จ่ายทั้งการปล่อยเงินกู้และการซื้อขายพืชไร่จะค่อนข้างสูง

สรุปการกู้ของไทย ตั้งแต่อดีตก่อนการทำสนธิสัญญาบาวริงในปี 2398 จนถึงต้นยุครัตนโกสินทร์เป็นการกู้นอกระบบ มีการกู้จากญาติพี่น้องและเพื่อน การตกเที่ยว การกำหนดให้ผู้กู้นำผลผลิตมาขายให้เจ้าหนี้ การกู้ปฎิ การกู้โดยใช้ระบบลูกไร่

2.3 ความหมายของภาวะหนี้สิน

เมื่อกล่าวถึงภาวะหนี้สิน มีผู้ให้คำจำกัดความไว้หลากหลาย เช่น จากพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2525) พอจะสรุปได้ว่า หมายถึง เงินที่ผู้หนึ่ง ติดค้างอยู่จะต้องใช้ ให้แก่อีกผู้หนึ่ง ส่วนหนี้สิน หมายถึง นิติสัมพันธ์ระหว่างบุคคลตั้งแต่ 2 ฝ่ายขึ้นไป ซึ่งฝ่ายหนึ่งเรียกว่า เจ้าหนี้ มีสิทธิที่จะบังคับบุคคลอีกฝ่ายหนึ่งซึ่งเรียกว่า ลูกหนี้ ให้กระทำการหรือ งดเว้นกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่ง (Obligation) โดยปริยาย หมายถึง การที่จะต้องตอบแทนบุญคุณเขา

2.4 การก่อให้เกิดหนี้ อันเนื่องมาจากความทันสมัย (Modernization Theory)

ภาวะหนี้สินที่เกิดขึ้นมีคำอธิบายถึงสาเหตุการเกิดหลายแง่มุม ทั้งด้านกว้าง ซึ่งหมายถึงด้านโครงสร้างสังคมและนโยบายการบริหารพัฒนาประเทศเป็นการเน้นความทันสมัย จนถึงคำอธิบายขนาดเล็กลงถึงค่านิยมของบุคคล

คำว่า "ความเป็นสมัยใหม่" หรือ "ความทันสมัย" ได้มีผู้ให้คำจำกัดความไว้มากมาย ซึ่งแต่ละท่านจะมีมุมมองที่เน้นแตกต่างกัน

ฮาเบอร์มัส (Habermas, 1981 : 4) ได้กล่าวว่า "ทันสมัย" (Modern มาจาก คำว่า "Modernus" ในภาษาละติน ซึ่งหมายถึงพวก "คริสเตียน" พวกใหม่ที่แยกตัวออกมาจากพวกโรมันคาทอลิกในสมัยปลายคริสต์ศตวรรษที่ 5

อินเคิลเลส และ สมิท (Inkeles และ Smith, 1974 : 14) ได้ให้ความหมาย "ความทันสมัย" ว่าเป็นรูปใหม่ที่แตกต่างไปจากเดิม โดยชี้ให้เห็นสภาพของความทันสมัยนี้ อาจะอยู่ในรูปแบบของบุคคล กลุ่มคน องค์กร ระบบการเมือง เศรษฐกิจ ครอบครัว โรงเรียน เสื้อผ้า - อารมณ์ แฟชั่น รวมไปถึงการแสดงออกทางกิจกรรมต่างๆ

กลุ่มบรรดานักวิชาการทั้งหลายที่ให้ความหมาย "ความเป็นสมัยใหม่" หรือ "ความทันสมัย" สามารถแบ่งออกเป็น 3 กลุ่มใหญ่ ๆ ดังนี้ คือ เน้นด้านเศรษฐกิจ เน้นด้านการเมือง และเน้นด้านสังคม

กลุ่มที่เน้น "ความทันสมัยในด้านเศรษฐกิจ" มีอยู่หลายคน เช่น สเมลเซอร์ (Smelser, 1960 : 29 - 48) นักสังคมวิทยาพัฒนาการชาวอเมริกัน ได้พูดถึงความหมายของ "ความทันสมัย" ทางเศรษฐกิจว่า เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงในมิติต่อไปนี้ คือ

เกี่ยวกับเทคโนโลยีในการผลิต เปลี่ยนจากเทคนิคดั้งเดิมแบบง่าย ๆ ไปสู่การประยุกต์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์เข้ามาช่วย

เกี่ยวกับการเกษตรกรรม เปลี่ยนจากระบบการผลิตเพื่อบริโภคไปสู่การผลิตเพื่อการค้าด้านอุตสาหกรรม เปลี่ยนจากการผลิตที่ใช้แรงงานคนและสัตว์ไปเป็นการใช้เครื่องจักร แรงงานมนุษย์จะเป็นผู้ควบคุมเครื่องจักร โดยได้รับเงินค่าจ้างเป็นสิ่งตอบแทน

แรงงานจากท้องไร่ท้องนาในภาคเกษตรกรรม ได้ถูกดูดซับให้อพยพเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรมในเมือง (พิชญ์ สมปอง, 2525)

สรุป ทฤษฎีความทันสมัย เป็นแนวคิดที่แพร่กระจายจากประเทศทุนนิยมตะวันตกที่บรรดาประเทศกำลังพัฒนาทั้งหลายเล็งเป้าหมายการเปลี่ยนแปลงสู่ความทันสมัยไปที่การพัฒนาแบบทุนนิยมตะวันตก โดยเฉพาะสหรัฐอเมริกาและยุโรปตะวันตก ประจักษ์พยานที่เห็นชัดเรื่องนี้ จะเห็นได้จากรูปแบบโครงสร้างของสังคม ระบบการศึกษา สาธารณสุข ระบบการผลิต ระบบการเมือง การปกครอง วิถีชีวิต ความเป็นอยู่มาตรฐานการบริโภคตลอดจนเทคโนโลยีต่าง ๆ ของประเทศกำลังพัฒนาส่วนใหญ่จะเลียนแบบสังคมตะวันตก

กระบวนการเปลี่ยนแปลงไปสู่ "ความทันสมัยหรือสมัยใหม่" เป็นกระบวนการ "การแปรสภาพของระบบ" ไม่ว่าจะเป็นระบบการเมือง ระบบเศรษฐกิจ ระบบความเชื่อที่แปรเปลี่ยนจากระบบประเพณีดั้งเดิมแบบเก่าไปสู่ระบบแบบแผนพฤติกรรมแบบใหม่ ซึ่งกระบวนการแปรเปลี่ยนจากวัฒนธรรมการบริโภคแบบเก่าไปสู่แบบนี้จะยังผลให้เกิดปัญหาเน้นค่านิยมบริโภคนิยม ทำให้ก่อภาวะหนี้สินขึ้นมา และก่อให้เกิดการดำรงอยู่ของหนี้ ซึ่งนับวันหนี้สินจะพอกพูนขึ้นเรื่อย ๆ

พิชญ์ สมปอง (Sompong, 1993 : 262 - 266) ได้ศึกษาผลกระทบของธุรกิจการเกษตรข้ามชาติต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมในประเทศไทย โดยศึกษาเปรียบเทียบชาวไร่สับปะรดในอำเภอบางคล้าที่ปลูกสับปะรดพันธ์พื้นเมือง และขายบริโภคผลสดใน

ตลาดภายในประเทศ ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับหนี้สินของชาวไร่สับปะรด พบว่า ชาวไร่สับปะรดในอำเภอ
ปราณบุรีตกอยู่ในภาวะความเป็นหนี้สูงกว่าชาวไร่สับปะรดในอำเภอบางคล้า ตัวเลขหนี้ที่พบในปี
1988 ปรากฏว่า ร้อยละ 2.0 ของชาวไร่สับปะรดในอำเภอบางคล้า มียอดหนี้ 1 ล้านบาท ในขณะที่
เกษตรกรที่ปลูกสับปะรดในอำเภอปราณบุรี ร้อยละ 31.0 มียอดหนี้สูงถึง 10 ล้านบาท ในปี 1998
เกษตรกรในอำเภอบางคล้า ร้อยละ 26.0 เท่านั้นที่สามารถกู้เงินได้จากธนาคารหรือสถาบันการเงิน
ร้อยละ 32.0 ที่กู้จากญาติพี่น้อง และแหล่งเงินกู้เอกชนในขณะที่เกษตรกรในอำเภอปราณบุรีร้อยละ
84.0 สามารถกู้เงินจากธนาคาร และมีเพียงร้อยละ 5.0 เท่านั้นที่กู้จากญาติพี่น้องและแหล่งเงินกู้
เอกชน

2.5 ค่านิยมที่ทำให้เกิดภาวะหนี้

ค่านิยม (Values) นั้นก็เช่นเดียวกับบรรดา "นิยาม" ของคำในด้านสังคมศาสตร์ทั้ง
หลายที่มีจุดเน้นที่แตกต่างหลากหลายกันออกไป ความหมายของ "ค่านิยม" ก็ย่อมหลีกเลี่ยงไม่พ้นกฎ
เกณฑ์อันนี้

โรบิน เอ็ม วิลเลียม เจอร์. (Robin M. William Jr. อ้างใน ปราโมทย์ นาครทรรพ,
2514 : 74) ได้ให้นิยามของค่านิยมไว้อย่างกว้างขวางที่สุดว่า ค่านิยมนั้นอาจหมายถึง ความสนใจ
(Interests) ความพึงพอใจ (Pleasures) ความชอบ (Likes) ความนิยม (Preferences) หน้าที่ (Duties)
พันธกรณี (Moral obligations) ความปรารถนา (Desires) ความอยาก (Wants) ความต้องการ
(Needs) ความแหว่งหน้าย (Aversions) และความดึงดูด (Attractions) หรือความรู้สึกอื่น ๆ ที่มนุษย์
เชื่อ และยึดถือไว้เป็นแนวทางสำหรับเลือก

อานนท์ อาภาภิรม (2521 : 87) ให้ความหมายของค่านิยมว่า "เป็นสิ่งที่คนเลือก ยึดถือ
หรือปฏิบัติระหว่างสิ่งของหลาย ๆ สิ่ง หรือในหลาย ๆ สถานการณ์"

ไพฑูรย์ เครือแก้ว (2515 : 88) พูดถึงนิยามของค่านิยมว่า “เป็นสิ่งที่คนสนใจ สิ่งที่คุณปรารถนาจะได้ ปรารถนาจะเป็น หรือกลับกลายมาเป็นสิ่งที่คนถือว่าคุณต้องทำต้องปฏิบัติ เป็นสิ่งที่คนบูชายกย่อง เป็นคนมีความสุขที่ได้เห็น ได้ฟัง ได้เป็นเจ้าของ”

ส่วน ณรงค์ ศรีสวัสดิ์ (2515 : 39) พูดถึงค่านิยมว่า เป็นความคิดในทางวัตถุ หรือทางพฤติกรรมของบุคคล ไม่ว่าจะเป็นสิ่งที่ดี เลว หรือฟังปรารถนา

สำหรับ ปราโมทย์ นาครทรรพ (2514 : 75) นิยามค่านิยมไว้ว่าเป็นแนวความคิดเกี่ยวกับสิ่งที่ฟังปรารถนา ซึ่งมีอิทธิพลในการเลือกประพฤติของมนุษย์

ธีระพร อุวรรณโน (2533 : 381-2) ได้สรุปความหมายของค่านิยม โดยเน้นทางด้านจิตวิทยาตามแนวทางของนักวิชาการตะวันตกหลายคน เป็นต้นว่า ฮัลพอท เวอร์นอล ลินเช่ ชอร์ วิลเลียมส์ และโรคีส (Allport, Vernon, Lindzey, Shorr, Williams และ Rokeach) เขาสรุปไว้เป็น 3 แนวทาง ดังนี้

1. ค่านิยม หมายถึง ความชอบ ซึ่งในการศึกษาแนวนี้จะใช้เกณฑ์ว่า “ชอบอะไรมากกว่าอะไร” ซึ่งค่านิยมความหมายนี้ “บุคคล” จะถือเป็นตัวหลักคือ “ค่านิยม” ถูกกำหนดออกมาจากภายในจิตใจของบุคคลนั่นเอง

2. ค่านิยม คือ การเน้นว่า “ควรชอบอะไร” (What ought to be desired) ซึ่งค่านิยมในความหมายนี้จะเน้นถึงความดี ความถูกต้อง หรือบางที่เรียกว่าอุดมคติทางจริยธรรม ค่านิยมในความหมายนี้จะถูกกำหนดโดยสังคม อันเป็นอิทธิพลหรือปัจจัยจาก “ภายนอก” นั่นเอง

3. ค่านิยม เป็นเรื่องของ “การชอบอะไรมากกว่าอะไรและควรชอบอะไร” ค่านิยมในความหมายนี้ จะเป็นการผสมผสานทั้ง “ปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก” ของบุคคลเข้าไปแล้วมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจเลือก ซึ่งแนวทางผสมนี้ ธีระพร อุวรรณโน ได้เน้นตามทัศนะของโรคีส (Rokeach) ศาสตราจารย์ทางสังคมวิทยาและจิตวิทยาแห่งมหาวิทยาลัยแห่งวอชิงตัน นั่นเอง

จากทัศนะความหมายของค่านิยมดังกล่าวข้างต้น จึงพอสรุปได้ว่า ค่านิยมเป็น “ค่า” ที่บุคคลนั้นได้ให้ “ค่า” ต่อสิ่งนั้น เหตุการณ์นั้น ทัศนะแนวคิดนั้น ๆ แล้วตัดสินใจเลือก นั่นก็คือ ค่านิยมเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลในการกำหนดพฤติกรรมมนุษย์

ได้มีผู้ศึกษาวิจัยค่านิยมไว้มากมาย (รายละเอียดอยู่ในภาคผนวก ค) ทั้งในต่างประเทศและประเทศไทย ในที่นี้จะขอยกมากล่าวเฉพาะที่ผู้วิจัยใช้เป็นแนวทางในการศึกษาวิจัยครั้งนี้

จากการศึกษาไม่ว่าสังคมตะวันตก หรือสังคมตะวันออก สังคมชนบท ในเมืองจะเป็นกลุ่มผู้สูงอายุหรือเยาวชนก็ตาม

โรคีส (Rokeach, 1973 อ้างใน ธีระพร อุวรรณโน, 2532 : 286 - 288) ได้ศึกษาค่านิยม โดยใช้มาตรวัดเป็น 2 กลุ่ม คือ ค่านิยมจุดหมายปลายทางและค่านิยมปฏิบัติ จัดอันดับความสำคัญในฐานะเน้นหลักการนำชีวิตไปสู่จุดหมายปลายทาง ซึ่งเกี่ยวพันค่านิยม บริโภคนิยม อันทำให้เกิดภาวะหนี้สิน หากไม่มีความพร้อม โดยเฉพาะค่านิยม การมีชีวิตที่สุขสบาย ชอบความสบาย ไม่ชอบระเบียบแบบแผน หรือไม่มีพิธีตรอง ชอบความสุขซึ่งหน้า ชอบความเป็นกันเอง ชอบชีวิตง่าย ๆ ไม่จริงจังต่อชีวิต บางทีกลายเป็นคนมักง่าย ซี้เถียง นิยชอบความสบายนี้อาจเป็นได้เพราะไม่อยากลำบาก ไม่อยากเสียเวลา จึงซื้ออุปกรณ์อำนวยความสะดวกมาใช้เต็มบ้าน ทั้ง ๆ ที่ไม่มีเงินสดซื้อก็ยังไม่ซื้อผ่อน ซึ่งต้องจ่ายแพงกว่าราคาปกติหลายเท่า จึงทำให้เกิดภาวะหนี้สินระยะยาว และพอกพูนขึ้นเรื่อย ๆ

ส่วนค่านิยมรักในความเต็มพร้อมก็เช่นเดียวกัน มักจะนิยมวัตถุ วัตถุนี้จะออกมาในรูปของวัตถุที่มีราคา เช่น เพชรเม็ดโต ๆ รถคันยาว ๆ ใหญ่ ๆ ราคาแพง บ้าน สถาปัตยกรรมแปลก ๆ ไม่ค่อยเหมือนใคร เช่น เรือไทย แบบสเปน แบบฝรั่งเศส ฯลฯ เพราะเป็นสิ่งทีกล่าวมาเป็นเครื่องบอกถึงฐานะของแต่ละคนว่ามั่งมีหรือยากจนเพียงไร จากค่านิยมดังกล่าวทำให้เกิดภาวะหนี้สินขึ้น

ที่กล่าวมานี้เพราะต้องการให้เป็นที่ยอมรับของสังคม เช่น การนิยมสินค้าต่างประเทศที่มีราคาแพง ๆ ทำให้คนทั่วไปยอมรับกล่าวขวัญเป็นผู้มีรสนิยมสูง ซึ่งการนิยมของนอกเท่ากับเราทำ "หนี้สิน" ให้กับตัวเองและประเทศชาติด้วย

ดิเรก ฤกษ์หรัย (2521 : 111) ได้ศึกษาค่านิยมของชาวตำบลบางแก้ว อำเภอบรรพตพิสัย จังหวัดนครสวรรค์ เปรียบเทียบค่านิยมของนิสิตปริญญาตรี มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เมื่อปี 2512 ผลปรากฏว่า ค่านิยมเด่น ๆ ของชาวตำบลบางแก้ว ที่ก่อให้เกิดภาวะหนี้สิน คือ ค่านิยมมีความมั่งคั่ง เช่น ได้ครอบครองทรัพย์สิน แต่การได้มาซึ่งทรัพย์สินดังกล่าวนั้น เมื่อยังไม่พร้อมในเรื่องของเงินตราจะทำให้เกิดการก่อหนี้ขึ้นมาจากความต้องการความมั่งคั่งนี้

ส่วนค่านิยมในเรื่องการมีอำนาจ อำนาจนี้ได้มีเฉพาะในหมู่ข้าราชการทหาร ตำรวจ และพลเรือน แต่มีในบุคคลที่ไม่ใช่ข้าราชการ เช่น พ่อค้า คหบดี เป็นต้น ซึ่งมีอำนาจเพราะเงิน เพราะสังคมจะให้การยกย่องผู้มีอำนาจ โดยให้การเคารพยกย่องและเกรงกลัวในบารมี ไม่ว่าจะทำไปด้วย

ใจจริง หรือเสแสร้งก็ตาม คนไม่มีอำนาจสังคมก็ไม่เกรงใจ อำนาจจึงเป็นสิ่งที่คนจำนวนไม่น้อย ใฝ่หา และอยากมีอำนาจเหมือนคนอื่น จึงทำให้เกิดภาวะหนี้สินขึ้น เพื่อรักษาอำนาจไว้

ค่านิยมมีความสะดวกสบายทางวัตถุ นิยมวัตถุที่ทันสมัย ราคาแพงมากมาช่วยในเรื่องความสะดวกสบาย นิสัยชอบความสะดวกสบายนี้ ทำให้ไม่อยากเสียเวลา จึงทำให้มีนิสัยฟุ่มเฟือย สรรหาวัตถุมาใช้สอย จึงเป็นบ่อเกิดของความยากแค้น โดยเฉพาะผู้ที่ยากจน ส่วนผู้ที่มั่งมีหรือชั้นกลาง ความฟุ่มเฟือยเท่ากับเป็นการใช้จ่ายเงินในทางที่ไม่เกิดประโยชน์แก่ตนเองและสังคม หนี้สินก็ตามตัวมา

พิชญ์ สมปอง (2525) ได้กล่าวถึง ค่านิยมในการทำบุญ จะเห็นว่าการนับถือศาสนา เป็นสิ่งที่เราเคารพอย่างสูงสุด เพราะเป็นแหล่งที่สั่งสอนคนให้เป็นคนดี โดยเฉพาะศาสนาพุทธ เป็นศาสนาที่มีปรัชญาอย่างลึกซึ้งที่สอนคนให้มีเมตตา เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ โอบอ้อมอารี ไม่เบียดเบียนกัน เป็น การสันทัดคนยึดมั่น และปฏิบัติในสิ่งที่ดีมีศีลธรรม เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุข ชาวไทยส่วนใหญ่ จะนับถือพุทธศาสนา คนจะนิยมทำบุญมาก การทำบุญบางครั้งไม่ได้ยึดมั่นเลื่อมใส แต่ทำบุญเพราะ ต้องการเอาหน้า จึงทำให้ตนเองต้องก่อภาวะหนี้สินเพื่อนำเงินมาทำบุญ

ส่วนค่านิยมเรื่องความสนุกสนาน ไม่ว่าจะ เป็นในสังคมเมืองหรือสังคมชนบท เราจะเห็น ความสนุกสนานแฝงมาในกิจกรรมต่าง ๆ เสมอ ทั้งในยามว่างหรือยามทำงาน เช่น สงกรานต์ บวช รับประทานอาหาร วันเกิด วันแต่งงาน วันขึ้นบ้านใหม่ ฯลฯ

นอกจากนี้ สิ่งบันเทิงอื่น ๆ ก็ไม่ค่อยมีเหมือนในเมือง เช่น โรงภาพยนตร์ โรงละคร อามอบนวด ในดีคลับ ภัตตาคาร ฯลฯ บุคคลจึงออกมาในรูปแบบกิจกรรมที่ได้ทั้งความเพลิดเพลินและ การงานซึ่งเป็นผลให้เกิดเอกลักษณ์อย่างหนึ่ง คือ การทำงานเป็นเล่นทำเล่นเป็นงาน ความรักสนุกสนานถ้าใช้ให้ถูกต้อง ถูกเวลา และสถานการณ์ จะเป็นของดีแต่คนไทยออกจะรักสนุกสนานมากเกินไป จนกระทั่งบางครั้งทำให้ขาดความตั้งใจ และจริงจังต่อการปฏิบัติงาน และทำให้เกิดภาวะหนี้สิน

2.6 แบบแผนการใช้จ่ายในแนวคิด และทฤษฎีทางมนุษยวิทยาเศรษฐกิจ

การวิเคราะห์แบบแผนการใช้จ่ายเงิน ดูจากความจำเป็นต่อการอยู่รอดของชีวิต และความเหมาะสมของฐานะทางเศรษฐกิจหรือรายได้ หรือวิเคราะห์ถึงการใช้จ่ายเพื่อเป็นการเพิ่มผลผลิต หรือก่อให้เกิดการผลิต

ตำรา ฐานดี (2524 : 24) ได้กล่าวถึงมนุษยวิทยาเศรษฐกิจ (Economic anthropology) ว่าเป็นการศึกษาวิธีการและทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษากิจกรรมเชิงเศรษฐกิจของสังคมต่าง ๆ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันเน้นศึกษาความสัมพันธ์ในแง่เศรษฐกิจทรัพย์สิน และแหล่งทรัพยากรต่าง ๆ การแลกเปลี่ยนและการใช้เงินตราสินเชื่อ และหนี้สินถือเป็นหน่วยสำคัญทางเศรษฐกิจที่จะส่งผลกระทบต่อแสวงหากำไร การสะสมทุน ดอกเบี้ย และอัตราดอกเบี้ย การกำหนดเวลาใช้คืน ผลทางสังคมที่เกิดขึ้นระหว่างคนและกลุ่มคน ว่าสร้างระบบความสัมพันธ์กันอย่างไร การให้กู้ยืมและหนี้สินจะผลิตระบบความสัมพันธ์ทางสังคมแบบ "ผู้อุปถัมภ์ ผู้รับอุปถัมภ์" (Patron client relationship) เกิดระบบเอื้ออาทรหรือความสัมพันธ์ส่วนตัว

สินเชื่อก่อให้เกิดผลต่อเนื่องทางสังคมในระยะยาวหลายประการ เป็นต้นว่า

1. สินเชื่อเป็นวิธีที่ผู้กู้และผู้ให้กู้ช่วยเหลือกันในยามขาดสน
2. สร้างความผูกพัน จงรักภักดี ระหว่างกลุ่มผู้ให้กู้ บางครั้งสืบทอดไปจนถึงรุ่นลูกหลาน
3. อาจเกิดมีการสมรสกันระหว่างกลุ่มทั้งสองได้ (ตำรา ฐานดี, 2524 : 99)

แนวคิด ความแปลกแยก Alienation (เลริน ปุณณะหิตานนท์, 2531 : 142) เป็นแนวคิดที่จะเสนอแนะว่า บุคคลที่มีความคับข้องใจจากงานอาชีพมากที่สุด มีความโน้มเอียงที่จะเล่นการพนันมากกว่าพวกอื่น ความคับข้องใจเป็นผลมาจากความรู้สึกว่าตนเองไร้อำนาจ และไม่มีอำนาจอิสระในการกระทำหน้าที่การทำงานที่ตนรับผิดชอบอยู่ การพนันเปิดโอกาสให้ผู้เล่น รู้สึกว่าตนเองสามารถที่จะพึ่งตนเองได้ และยังสามารถตัดสินใจและควบคุมการกระทำของตนเองได้อีกด้วย

2.7 ผลกระทบของการเป็นหนี้

การไม่ชอบระเบียบแบบแผน หรือไม่มีพิธีรีตรอง ชอบความสุขหัวหน้า ชอบความสบาย ชอบใก้เกินฐานะไม่รู้จักประมาณตน โดยไม่คิดว่าตนมีความสามารถพอจะรับค่าใช้จ่ายนั้นได้หรือไม่ บางครั้งจะเป็นการใช้จ่ายเงินในทางที่ไม่เกิดประโยชน์แก่ตนเองและสังคม จึงทำให้เกิดผลกระทบ เช่น

2.7.1 ผลกระทบต่อสุขภาพกาย

อิสระ แพนลีนฟ้า (2535) ได้ทำการศึกษาเรื่องผลกระทบทางเศรษฐกิจและสังคมจากการเคลื่อนย้ายแรงงาน : ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านนาสีนวล ตำบลนาสีนวล อำเภอพยุหะภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม พบว่า ผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจที่เห็นเด่นชัดช่วยให้มีรายได้ในการทำงานในเมืองเพิ่ม ซึ่งทำให้ฐานะความเป็นอยู่ของครอบครัวดีขึ้น สุขภาพอนามัยส่วนใหญ่สมบูรณ์แข็งแรงเจริญเติบโตตามอายุและวัย ไม่ก่อให้เกิดปัญหาทางสังคม เช่น ด้านยาเสพติด นอกจากการดื่มสุรา และทำให้สาธารณสุขสมบัติในหมู่บ้านได้รับการซ่อมแซม

2.7.2 ผลกระทบต่อด้านจิตใจ

ปัจจุบันสุขภาพจิตเข้ามามีบทบาทสำคัญต่อชีวิตมนุษย์มาก สาเหตุมาจากปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมปัจจุบัน การควบคุมสติสัมปชัญญะไม่ได้ ขอบทะเลาะวิวาทไปจนถึงการกระทำความผิด ทำร้ายร่างกายผู้อื่น ต้นเหตุของการเป็นเช่นนี้ ก็อยู่ที่จิตใจผู้มีสุขภาพจิตที่ดีเท่านั้น จึงจะสามารถต่อสู้กับสถานการณ์นั้นได้ดี และปล่อยให้สถานการณ์นั้นผ่านไปด้วยการกระทำที่ถูกต้อง เช่นเดียวกับผู้ที่ร่างกายแข็งแรง ผู้ที่มีสุขภาพจิตดีย่อมมีร่างกายแข็งแรง มีอารมณ์มั่นคง สามารถทำงานและปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมได้ดี ความสำคัญของสุขภาพจิตต่อชีวิตประจำวัน คือ ใ้บุคคลมีความรับผิดชอบในการงานที่ตนทำทั้งด้านส่วนตัวและทางด้านสังคม มีความคิดสร้างสรรค์ รู้จักใช้ความสามารถของตน มีทัศนคติต่อสิ่งต่าง ๆ ให้เป็นคนที่มีความกระตือรือร้นในการทำงาน การประกอบอาชีพและความพยายามแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่ตนประสบให้เป็นไปอย่างดีที่สุดและถูกต้องที่สุดในสายตาของตนเองและสังคม

สมัญญา เสียงใส (2524 : 267 - 277) ได้ทำการวิจัยเรื่องความวิตกกังวล และวิธีลดความวิตกกังวลของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายของเขตกรุงเทพมหานคร ผลการวิจัยพบว่า องค์ประกอบที่มีอิทธิพลต่อสุขภาพจิต นอกจากสภาพโรงเรียน ครอบครัว ครูและเพื่อน ยังมีระเบียบวินัยของโรงเรียน การเรียนการสอน จนทำให้เกิดความเครียดและเกิดความวิตกกังวลกับปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นรอบ ๆ ตัว ทำให้มีผลต่อสุขภาพจิตไม่มากนักน้อย หากครอบครัวมีความเครียดจากการเป็นหนี้เป็นสินมาก ๆ ก็จะมีผลต่อสุขภาพจิตใจ

วันสุรีย พรหมภัทร (2524 : 42 อ้างใน วันชัย โสสุคนธ์ทิพย์) ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับปัญหาการบริหารงานภายในกระทรวงสาธารณสุข พบว่า การวางแผนการติดต่อสื่อสาร การประสานความคิดเห็น การควบคุม และการเสริมสร้างกำลังใจคนและบำรุงขวัญ มีผลต่อการบริหารงานในทุกด้าน การเป็นหนี้สินมากทำให้บุคคลขาดขวัญและกำลังใจด้วย จึงมีผลกระทบต่อการทำงาน

อุษา ชัชวาล (2519 : 111 - 112) ได้ศึกษาเรื่องปัจจัยที่มีอิทธิพลสนับสนุนให้นายอำเภอได้รับความสำเร็จในการปฏิบัติหน้าที่ จากการศึกษา พบว่า ผู้ที่ประสบความสำเร็จในการปฏิบัติหน้าที่ที่เจริญ มีประสบการณ์ในตำแหน่งหน้าที่ พื้นฐานการศึกษา บุคลิกภาพ เทคนิคในการทำงาน มีทัศนคติบางประการ ตลอดจนภาวะทางครอบครัวเป็นปัจจัยที่สนับสนุน หากครอบครัวยังมีหนี้สินมากมายก็ต้องมีผลกระทบต่อการทำงานและความสำเร็จในการปฏิบัติหน้าที่ด้วย

พรทิพย์ อุ๋นโกลม (2532 : 39 อ้างใน วันชัย โสสุคนธ์ทิพย์) ได้ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการปฏิบัติงานตามบทบาทหน้าที่ของหัวหน้าฝ่ายสุขภาพและป้องกันโรค โรงพยาบาลชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือด้านการบริหาร บริการ วิชาการ ผลการวิจัย พบว่า องค์ประกอบของความพอใจในด้านความสำเร็จและการยอมรับนับถือ มีความสัมพันธ์กับการปฏิบัติงาน ตามบทบาทหน้าที่ของ หัวหน้าฝ่ายอย่างเห็นได้ชัด แต่การเป็นหนี้สินมาก ๆ ทำให้บุคคลขาดความยอมรับนับถือได้ จึงทำให้มีผลกระทบต่อความพึงพอใจในการปฏิบัติงาน

2.8 ทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้อง

ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ

ในส่วนนี้เป็นงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสาเหตุของการมีภาวะหนี้สิน อันเนื่องมาจากความนิยมในการสร้างบ้านขนาดใหญ่, ราคาแพง, ความนิยมในการนำเงินไปลงทุนโดยไม่มีความรู้เพียงพอ และความนิยมใช้เครื่องอำนวยความสะดวกตามสมัยนิยม ซึ่งมีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังต่อไปนี้

ถาวร ปิธิโรใจ (2529 : 46 - 55 อ้างใน บุญรอด วุฒิศาสตร์กุล) ได้ทำการศึกษาเรื่องหนี้สินชาวบ้าน ศึกษาเฉพาะกรณี บ้านคูวัง อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม พบว่า หน่วยที่ใช้จ่ายที่ทำให้เป็นหนี้จากมากไปหาน้อยมีดังนี้

1. ชื่อที่นา
2. ชื่อรถยนต์
3. ไปทำงานตะวันออกกลาง
4. ชื่อควาย
5. ชื่อรถไถนาเดิมตาม
6. ชื่อที่ปลูกบ้าน
7. สร้างบ้าน
8. ทำบุญอุทิศให้ญาติ
9. สร้างยุ้งข้าว
10. แต่งงานให้น้องชาย
11. รักษาพยาบาล
12. ค่าปุ๋ย
13. ค่าเช่าควาย
14. ส่งลูกเรียน
15. ชื่อรถมอเตอร์ไซด์
16. ชื่อพันธุ์หมู
17. ชื่อข้าวกิน
18. จ้างรถไถนา
19. ค่าอาหาร
20. ชื่อเสื้อผ้า
21. ชื่อเครื่องใช้ในครัวเรือน
22. ชื่อยาปราบศัตรูพืช

อินทร์ ศรีคุณ (2528 : 103 - 112 อ่างใน สุทธิสม ดังก้อง) ได้ทำการสำรวจสภาพ
หนี้สินของครู โดยมีจุดประสงค์เพื่อสำรวจจำนวนครูที่มีหนี้สินเดือดร้อน และมีหนี้สินไม่เดือดร้อน โดย
ใช้แบบสำรวจที่สร้างขึ้นเก็บข้อมูลจากครูในสังกัดต่าง ๆ ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา
จำนวน 2,491 คน และครูที่มีหนี้สินเดือดร้อน จำนวน 49 คน และใช้แบบสอบถามที่สร้างขึ้นสัมภาษณ์
ผู้บังคับบัญชาของครูที่มีหนี้สินเดือดร้อน จำนวน 13 คน จากโรงเรียน 13 โรงเรียน ผลการศึกษาพบว่า

1. ครูส่วนใหญ่ร้อยละ 80.73 มีหนี้สิน โดยในจำนวนนี้มีครูที่มีหนี้สินเดือดร้อนร้อยละ 77.41 และมีหนี้สินไม่เดือดร้อนร้อยละ 22.53
2. ครูที่มีหนี้สินเดือดร้อนส่วนมากเป็นผู้หญิง (ร้อยละ 65.08) และสมรสแล้วมีอายุระหว่าง 20 - 40 ปี มีผู้อุปการะ 3 - 4 คน (ร้อยละ 35.49) และมีผู้อุปการะ 1 - 2 คน (ร้อยละ 30.31)
3. ครูที่มีหนี้สินเดือดร้อนส่วนมากเป็นครูผู้สอน (ร้อยละ 90.30) มีอัตราเงินเดือน 2,000 - 4,000 บาท รองลงมาเป็น 4,001 - 6,000 บาท ส่วนมากไม่มีรายได้พิเศษ (ร้อยละ 38.13)
4. สาเหตุของการมีหนี้สินเดือดร้อน ส่วนมากมาจากภาระรับผิดชอบมากกว่ารายได้ รองลงมาได้แก่ กู้เงินมาใช้จ่ายและซื้อของเงินผ่อน

และจากการศึกษาเฉพาะกรณี พบว่า ครูที่มีหนี้สินเดือนร้อนส่วนมากมีลักษณะดังนี้

1. เป็นผู้หญิงที่สมรสแล้ว
2. กิจกรรมที่ทำเป็นประจำ ได้แก่ การเล่นแชร์ การซื้อของเงินผ่อน ซื้อล็อตเตอรี่ และเล่นหวยใต้ดิน
3. มีปัญหาครอบครัวมากกว่าปกติ เช่น มีจำนวนผู้อุปการะมาก
4. มีความตั้งใจและรับผิดชอบในการปฏิบัติงานน้อย ไม่อุทิศเวลาให้กับงาน และเข้าร่วมกิจกรรมของโรงเรียนน้อย ทั้งนี้เป็นเพราะครูเหล่านั้นคอยหลบเจ้าหน้าที่อยู่ตลอดเวลา โดยเฉพาะช่วงต้นเดือน นอกจากนี้ยังมักหยุดงานบ่อย เพราะต้องไปจัดการเกี่ยวกับหนี้สิน เช่น การไปประนีประนอมกับเจ้าหนี้หรือไปหาเงินมาชำระหนี้

สี่ เหมาะะรังษี (2530 : บทคัดย่อ อ่างใน สุทธิสม ดังก้อง) ได้ศึกษาถึงภาวะการเงินของครูสังกัดกรมสามัญศึกษา เทศบาลและสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ ในจังหวัดมหาสารคาม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาภาวะการเงินและความต้องการให้ทางราชการช่วยเหลือครูที่สังกัดกรมสามัญศึกษา เทศบาล และสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติในจังหวัดมหาสารคาม โดยพิจารณารายได้ รายจ่าย ดุลยรายได้ รายจ่าย หนี้สินที่เป็นการลงทุนและหนี้สินที่ไม่เป็นการลงทุน ตัวแปรอิสระที่ใช้ในการศึกษาประกอบด้วย ระดับเงินเดือน ระดับการศึกษา สถานภาพสมรสและระดับชั้นของอำเภอ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ ได้แก่ ครูในจังหวัดมหาสารคาม จำนวน 777 คน แยกเป็นครูสังกัดกรมสามัญศึกษา 310 คน เทศบาล 103 คน และสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ จำนวน 364 คน เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูลเป็นแบบสอบถามที่สร้างขึ้นเอง มีจำนวนคำถาม 33 ข้อ สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ค่าร้อยละ ค่าตัวกลางเลขคณิต และค่ามัธยฐาน ผลการศึกษาพบว่า ครูทุกสังกัดส่วนใหญ่มีรายได้ขาดดุล เป็นผู้ที่มีหนี้สินและส่วนใหญ่เป็นหนี้สินที่ไม่ได้นำไปใช้ในการลงทุน ครูทุกสังกัดต้องการให้ทางราชการช่วยเหลือในด้านการเพิ่มเงินเดือน หรือสวัสดิการอื่น ๆ เพื่อให้เพียงพอกับค่าครองชีพ

ปรีชา ยนต์นิยม (2518 : บทคัดย่อ อ่างใน สุทธิสม ดังก้อง) ได้ทำการศึกษาเรื่องสถานภาพทางเศรษฐกิจของข้าราชการครู กรมสามัญศึกษาและองค์การบริหารส่วนจังหวัดในจังหวัดสุโขทัย โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อต้องการทราบว่า สถานะทางเศรษฐกิจของครูทั้งสองสังกัดนี้แตกต่างกันหรือไม่ และเมื่อเปรียบเทียบระหว่างครูที่อยู่ในคุณลักษณะเดียวกัน กล่าวคือ มีสภาพสมรส วุฒิ และอายุราชการระดับเดียวกันจะแตกต่างกันหรือไม่ และต้องการทราบความคิดเห็นของครูเกี่ยวกับเหตุ

แห่งภาวะการเป็นหนี้สิน และความต้องการความช่วยเหลือจากทางราชการ ประชากรกลุ่มตัวอย่างได้จากครูกรมสามัญศึกษา 169 คน และครูองค์การบริหารส่วนจังหวัด 315 คน สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ใช้ค่าที (T-Test) หาค่าความแตกต่างทางสถิติและร้อยละ ผลการศึกษาพบว่า

1. ฐานะทางเศรษฐกิจของครูทั้งสองสังกัดโดยทั่วไป ไม่คำนึงถึงสภาพสมรส วุฒิ อายุ ราชการ และไม่พิจารณาถึงการใช้จ่ายด้านสินค้าถาวร ครูกรมสามัญศึกษาจะมีฐานะทางเศรษฐกิจดีกว่าครูองค์การบริหารส่วนจังหวัด แต่ถ้าพิจารณาการใช้จ่ายด้านการซื้อสินค้าถาวรรวมด้วยแล้ว ฐานะทางเศรษฐกิจของครูทั้งสองไม่ต่างกัน

2. รายได้ของครูกรมสามัญศึกษาและครูองค์การบริหารส่วนจังหวัดที่มีสภาพโสด วุฒิ ปริญญา กลุ่มอายุราชการ 1 - 5, 6 - 10 และ 11 ปีขึ้นไป สภาพแต่งงานแล้ว วุฒิปริญญา อายุราชการ 1 - 5 สภาพโสด วุฒิอนุปริญญาเทียบเท่า อายุราชการ 1 - 5, 6 - 10 และ 11 ปีขึ้นไป ปรากฏว่า รายได้ของครูทั้งสองสังกัดไม่แตกต่างกัน

และครูทั้งสองสังกัดที่สภาพแต่งงานแล้ว วุฒิอนุปริญญา เทียบเท่า กลุ่มอายุราชการ 1 - 5 และ 11 ปีขึ้นไป รายได้ไม่มีความแตกต่างกัน ส่วนกลุ่มแต่งงานแล้ว วุฒิปริญญา อายุราชการ 6 - 10 ปี และ 11 ปีขึ้นไป กับกลุ่มแต่งงานแล้ว วุฒิอนุปริญญาเทียบเท่า อายุราชการ 6 - 10 ปี ปรากฏว่ารายได้ของครูทั้งสองสังกัดแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ เหตุที่ทำให้รายได้ในกลุ่มดังกล่าวแตกต่างกัน ก็เนื่องมาจากรายได้ที่ได้รับจากผู้สมรสแตกต่างกัน สำหรับในกลุ่มแต่งงานแล้ว วุฒิปริญญา อายุราชการ 6 - 10 ปี นอกจากจะเป็นเหตุเนื่องจาก รายได้ของผู้สมรสแตกต่างกันแล้ว รายได้จากประเภทของเงินเดือนก็แตกต่างกัน

3. รายจ่ายของครูทั้งสองสังกัด ไม่แตกต่างกันเมื่อมีสภาพสมรส วุฒิ อายุราชการในระดับเดียวกัน

4. ดุลรายได้ รายจ่ายของครูทั้งสองสังกัดไม่แตกต่างกัน เมื่อมีสภาพสมรส วุฒิ และอายุราชการในระดับเดียวกัน นอกจากกลุ่มผู้มีวุฒิปริญญา โสด อายุราชการ 6 - 10 ปี ดุลรายได้รายจ่ายแตกต่างกัน

5. ความแตกต่างของการเป็นหนี้ระหว่างวุฒิ ปรากฏว่า ครูวุฒิปริญญา มีหนี้สินมากกว่าครูอนุปริญญา, ป.ป., ป.กศ. และผู้ไม่มีวุฒิทางครู ส่วนวุฒิอนุปริญญา กับ ป.ป., ป.กศ. อนุปริญญา กับผู้ไม่มีวุฒิทางครู และวุฒิ ป.ป., ป.กศ. มีหนี้สินไม่แตกต่างกัน

6. อัตราการเป็นหนี้สินของครูองค์การบริหารส่วนจังหวัด มีจำนวนร้อยละของการเป็นหนี้สูงกว่าครูกรมสามัญศึกษา กล่าวคือ ครูองค์การบริหารส่วนจังหวัดเป็นหนี้ร้อยละ 77.14 ครูกรมสามัญศึกษาเป็นหนี้ร้อยละ 54.44

7. สาเหตุที่ทำให้ครูทั้งสองสังกัดมีอัตราค่าใช้จ่ายสูง ไม่สมดุลงบรายได้ จนเป็นเหตุให้ต้องกู้หนี้ยืมสิน มาจากความคิดเห็นของครูทั้งสองสังกัด มีความเห็นสอดคล้องกัน ซึ่งอาจสรุปความคิดเห็นเหตุที่เป็นหนี้ได้ดังนี้

- 7.1 ต้องรับผิดชอบบุคคลในครอบครัว ซึ่งมีพ่อแม่ บุตรและผู้อยู่ในอุปการะ
- 7.2 ใช้จ่ายเพื่อการศึกษาในการเพิ่มวุฒิตัวเองและการศึกษาของบุตร
- 7.3 ค่าใช้จ่ายภายในครอบครัว
- 7.4 เนื่องจากรายได้น้อย
- 7.5 ต้องใช้จ่ายในการซื้อสินค้าถาวร ได้แก่ ที่ดิน บ้าน และการซ่อมแซมบ้าน
- 7.6 ค่าใช้จ่ายส่วนตัวสูง
- 7.7 ใช้จ่ายเพื่อการลงทุน
- 7.8 ต้องใช้หนี้เก่าที่กู้ยืมมา

สำนักงานเลขาธิการคุรุสภา (2525 : บทคัดย่อ อ้างใน สุทธิสม ดังก้อน) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การสำรวจฐานะทางเศรษฐกิจของครู โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อต้องการทราบฐานะทางเศรษฐกิจของครู โดยศึกษาถึง รายได้ รายจ่าย ดุลรายได้ - รายจ่ายของครู และเป็นการเปรียบเทียบทรัพย์สินของครัวเรือนครู ภาวะการเงินระหว่างครู ที่มีสถานภาพทั่ว ๆ ไปไม่เหมือนกัน กลุ่มตัวอย่าง ประชากรเป็นครูในสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ โรงเรียนราษฎร์ เทศบาลและกรุงเทพมหานคร ตามภูมิภาคของประเทศทุกระดับสถานศึกษา ได้จากการสุ่มตัวอย่างแบบแบ่งชั้น (Stratified Random Sampling) ตามภูมิภาคราว 6 ภาค ได้แก่ ภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคตะวันออก ภาคเหนือ ภาคใต้ เขตกรุงเทพมหานครและนนทบุรี เก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ตามแบบสอบถามที่สร้างขึ้นในการวิจัย จำนวน 2,110 คน แยกเป็นครูระดับประถมศึกษา 1,239 คน ระดับมัธยมศึกษา 689 คน และระดับอุดมศึกษา 173 คน วิเคราะห์ข้อมูลโดยเครื่องคอมพิวเตอร์ โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปสำหรับงานวิจัยทางสังคมศาสตร์ เพื่อหาค่าสถิติประเภทความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ยเลขคณิต ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ค่าเอฟ (F - Test) และค่าที (T - Test) ค่าไคสแควร์ (X^2 - Test) เพื่อศึกษาเปรียบเทียบทรัพย์สิน ภาวะการเงินระหว่างครูที่มีสถานภาพทั่วไปไม่เหมือนกัน ผลการวิจัยครั้งนี้พบว่า

1. รายได้และรายจ่ายในครอบครัวเฉลี่ยต่อเดือน ครุมีรายได้รวมตั้งแต่ 6,000 บาท ถึง 7,000 บาท แยกเป็นรายได้ประจำเดือน 5,000 ถึง 6,000 บาท รายได้ที่ได้เป็นประจํานอกเหนือจากเงินเดือน 300 - 500 บาท และรายได้อื่น ๆ ที่เป็นครั้งคราวตลอดปีประมาณ 100 - 300 บาท ส่วนรายจ่ายนั้นครุมีรายจ่ายรวม 5,000 - 6,000 บาท แยกเป็นเงินรายจ่ายค่าอาหารและเครื่องอุปโภคบริโภค สำหรับครอบครัว รวมทั้งค่าน้ำประปา และค่าไฟฟ้าประมาณ 5,000 - 6,000 บาท ค่าธรรมเนียมต่าง ๆ 150 - 200 บาท ค่าใช้จ่ายส่วนตัว 1,000 - 1,500 บาท ค่ารับรองแขกประมาณ 200 บาท ค่ารักษาพยาบาลประมาณ 100 บาท ค่าใช้จ่ายในการช่วยงานสังคมต่าง ๆ 150 - 300 บาท ค่าบันเทิง 100 บาท ค่าการศึกษาของทุกคนที่รับผิดชอบ 500 - 600 บาท ค่าอุปการะเลี้ยงดูผู้อื่นนอกที่อยู่อาศัยตกประมาณ 230 - 250 บาท ค่าใช้จ่ายในการปฏิบัติงานที่ไม่ได้เบิกจากสถานศึกษา 30 - 60 บาท และค่าใช้จ่ายในการผ่อนหนี้สิน 400 - 800 บาท

2. องค์ประกอบที่เกี่ยวกับดุลรายได้ - รายจ่ายของครุต่อเดือน ได้แก่ เขตที่ตั้งของสถานศึกษา ระดับสถานศึกษา ช่วงอายุ การมีหรือไม่มีวุฒิครุ วุฒิทางครุ ระยะเวลาที่เป็นครุ สถานภาพสมรส อาชีพของคู่สมรส ลักษณะที่อยู่อาศัยและตำแหน่งสายงานในสถานศึกษา

3. ดุลรายได้ - รายจ่ายของครุในครัวเรือนโดยส่วนรวมแล้ว ครุมีรายได้เกินดุลเฉลี่ยเดือนละประมาณ 767.50 บาท แต่ยังมีกลุ่มครุอีกประมาณ ร้อยละ 23.60 ที่มีรายได้เพียงพอกับรายจ่าย โดยเฉพาะครุที่เป็นหม้ายที่มีอยู่ร้อยละ 3.30 ขาดดุลเฉลี่ยสูงถึงเดือนละประมาณ 647.44 บาท และครุที่มีคู่สมรสไม่มีอาชีพต้องหาเงินเลี้ยงครอบครัวแต่เพียงผู้เดียว ซึ่งมีอยู่ร้อยละ 1.9 ขาดดุลเป็นอันดับรองลงมา เฉลี่ยเดือนละประมาณ 90.05 บาท และครุร้อยละ 47.6 ที่มีรายได้เพียงพอกับรายจ่าย แต่ดำรงชีวิตอยู่ได้ในระดับที่ไม่ดีเท่าที่ควร หรือเป็นกลุ่มครุที่ต้องใช้จ่ายอย่างประหยัด

4. การมีครุเคยกู้เงินและไม่เคยกู้เงิน เนื่องจากมีสถานภาพดังต่อไปนี้ไม่เหมือนกัน คือ ภูมิฐานะของสถานศึกษา เขตที่ตั้งของสถานศึกษา ระดับการศึกษา ช่วงอายุ การมีหรือไม่มีวุฒิครุ ระยะเวลาการเป็นครุ สถานภาพสมรส อาชีพของคู่สมรส และลักษณะที่อยู่อาศัย และพบว่าครุส่วนใหญ่ 83.4% เคยกู้เงินมาก่อน โดยครุกู้เงินจากสหกรณ์ออมทรัพย์ครุมากที่สุด รองลงมาเป็นการขอยืมจากเพื่อนหรือญาติ วัตถุประสงค์ที่ครูกู้ยืมเงินมาเพื่อใช้จ่ายในครอบครัวเป็นอันดับแรก และใช้สำหรับจัดหาที่อยู่อาศัยเป็นอันดับรองลงมา

5. ภาพฉายได้ ร่ายจ่ายของครูในครอบครัวต่อเดือนที่แตกต่างกันนั้น เนื่องจากครูมีสถานภาพต่อไปนี้จะแตกต่างกัน ได้แก่ ภูมิภาคของสถานศึกษา เขตที่ตั้งของสถานศึกษา ระดับสถานศึกษา อายุวุฒิ เวลาเป็นครู สถานภาพสมรส อาชีพของคู่สมรส ที่อยู่อาศัย ตำแหน่งสายงานในสถานศึกษา

6. การที่ครูมีที่ดินปลูกบ้าน สิ่งก่อสร้าง มอเตอร์ไซด์ ทีวี ตู้เย็น เตาหุงต้ม มีส่วนเกี่ยวกับการกู้และไม่กู้เงิน

ปัจจัยทางด้านสังคม

ในส่วนนี้จะป็นงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสาเหตุของภาระหนี้สินอันเนื่องมาจากการมีจำนวนผู้อุปการะมาก, การไม่ยึดมั่นในศาสนาธรรม, การยึดมั่นในประเพณีแบบเอาหน้า, การยึดมั่นในการมีส่วนร่วมในงานสังคมและการถือปฏิบัติตามสมัยนิยม ด้านการศึกษา ซึ่งมีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังต่อไปนี้

โครงการประสานความร่วมมือองค์กรเอกชนพัฒนาชนบทภาคเหนือตอนล่างและภาคกลาง กรณีศึกษาปัญหาหนี้สินและความสัมพันธ์กับวิถีการผลิตใหม่ (2529 : 10 - 32) ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อทำความเข้าใจสถานการณ์ปัญหาในหมู่บ้าน กรณีศึกษาหนี้สินและศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างวิถีชีวิตการผลิตของชาวบ้านกับปัญหาหนี้สิน โดยศึกษาในหมู่บ้านภาคเหนือตอนล่างและภาคกลาง พบว่า สาเหตุของหนี้สินสรุปได้ดังนี้

1. หนี้เก่าพอกพูนอยู่แล้ว
2. ฝนแล้ง ภัยธรรมชาติ ทำให้ผลผลิตไม่ดีต้องกู้หนี้
3. ราคาผลผลิตตกต่ำไม่คุ้มทุน
4. เนื่องจากไปมีว่สมอบายมุข การพนัน
5. ส่งลูกเรียน
6. จากความฟุ่มเฟือยใช้จ่ายเกินตัว ตามค่านิยมทันสมัย
7. งานสังคม งานบวช งานแต่งงาน งานตาย งานประเพณี
8. การสร้างที่อยู่อาศัย

ศึกษาธิการจังหวัดเชียงใหม่ (2514 : 100 - 115) ได้ทำการศึกษาถึงสภาพความเป็นอยู่ของครูจังหวัดเชียงใหม่ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาสภาวะความเป็นอยู่โดยทั่วไปของครูจังหวัดเชียงใหม่ พร้อมทั้งศึกษาถึงฐานะทางเศรษฐกิจ ทักษะ ทักษะ ปัญหาและความต้องการของครูกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษา คือ ครูในจังหวัดเชียงใหม่ เป็นชาย 604 คน เป็นหญิง 487 คน รวม 1,091 คน เก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถาม และทำการวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้เครื่องจักรกล ไอ.ที.เอ็ม (I.T.M. 101) ผลการศึกษา พบว่า

1. จำนวนสมาชิกภายในครอบครัวที่ต้องอุปการะ โดยเฉลี่ยครูเชียงใหม่จะต้องรับผิดชอบเลี้ยงดูสมาชิกภายในครอบครัวประมาณครอบครัวละ 4 คน โดยครูองค์การบริหารส่วนจังหวัดและครูเทศบาลต้องรับผิดชอบภายในครอบครัวมากกว่าครูหน่วยงานอื่น จึงทำให้ครูทั้งสองสังกัดมีปัญหาด้านเศรษฐกิจ

2. รายได้ - รายจ่าย ครูเชียงใหม่มีรายได้เฉลี่ยเดือนละ 1,548.79 บาท รายจ่ายเดือนละ 968.75 บาท โดยจ่ายเป็นค่าอาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค การศึกษาและกิจกรรมในหน้าที่

3. สภาพหนี้สิน ครูเชียงใหม่ประมาณร้อยละ 56.94 มีหนี้สินโดยเฉลี่ยในจำนวนครูที่มีหนี้สิน จะมีหนี้สินครอบครัวละประมาณ 2,260.46 บาท

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติและสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (2531 : 62 - 63) ได้ทำการศึกษาเรื่อง คุณภาพการศึกษาของโรงเรียนประถมศึกษาในชนบท กรณีศึกษาโรงเรียนในภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จากผลการศึกษาพบว่า ในส่วนของสถานะทางเศรษฐกิจ พบว่า ครูได้รับเงินเดือนเช่นเดียวกับข้าราชการอื่น ๆ ฉะนั้น ถ้าพิจารณาเพียงผิวเผิน ครูย่อมไม่ควรกล่าวอ้างว่าตนมีรายได้น้อย ทำให้ไม่มีกำลังใจในการทำงาน แต่ถ้าพิจารณาภูมิหลังของสถานะทางเศรษฐกิจประกอบกับบริบททางเศรษฐกิจของครูแล้ว จะพบว่าปัจจัยด้านนี้สามารถส่งผลต่อขวัญและกำลังใจของครูได้ โดยทั่วไปแล้วครูประถมศึกษาไม่ใช่ผู้ที่มาจากครอบครัวที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดี การเลือกเรียนครูเป็นผลอย่างหนึ่งของการที่มีฐานะไม่มั่งคั่ง เพราะเป็นการลงทุนต่ำ ฉะนั้นโดยพื้นฐานทางครอบครัวแล้วครูส่วนใหญ่ไม่ใช่คนมีฐานะดี เมื่อมาประกอบอาชีพครูในชนบท ครูไม่มีโอกาสหารายได้พิเศษจากวิชาชีพเช่นครูในเมือง เพราะไม่มีเด็กเรียนพิเศษ หรือกวดวิชา ตรงกันข้ามการสอนซ่อมเสริมแก่เด็กที่เรียนอ่อนเป็นหน้าที่ที่จะต้องกระทำโดยไม่มีรายได้เพิ่ม ครูบางคนจะชวนขายหาอาชีพอื่นทำเพื่อเพิ่มรายได้ดังจะเห็นได้ว่าในโรงเรียนทั้งสี่มีครูที่ประกอบอาชีพอื่นด้วย

ทำให้ครูปฏิบัติหน้าที่ย่อหย่อน นอกจากการหารายได้อื่นแล้ว นักวิจัยได้พบว่าครูเป็นกลุ่มที่ต้องการเสียภาษีสังคมค่อนข้างสูง เพราะมีบทบาทเป็นทั้งสมาชิกขององค์การรัฐ และเป็นสมาชิกของชุมชน ทุกเดือนครูจะหักเงินเดือนเพื่อบริจาคให้แก่กิจกรรมต่าง ของวงการศึกษาหรือวงราชการ เช่น หักเงินค่าวันงานประถมศึกษา ค่าทำบุญกฐินหรือทอดผ้าป่าของจังหวัด สมทบทุนมูลนิธิศิลปาชีพ ฯลฯ พร้อมกันนั้นครูก็ต้องจ่ายเงินช่วยชาวบ้านและเพื่อนฝูงในโอกาสต่าง ๆ เช่น งานศพ แต่งงาน บวชนาค อัตรากារช่วยสำหรับสถานะของครูในชุมชนซึ่งถือว่าเป็นผู้ได้รับการยกย่อง คือ 50 - 100 บาท ซึ่งนับว่าสูงเมื่อเทียบกับเงินเดือน ผลก็คือ ครูทุกคนในสภาวะรายได้ไม่เท่ากับรายจ่าย หรือถึงขั้นกู้หนี้ยืมสิน จึงมีความท้อแท้ อดอย่างไรก็ดี เมื่อนักวิจัยได้ลงศึกษาเจาะลึกครูที่มีฐานะบางคน ได้พบว่าปฏิบัติหน้าที่การสอนย่อหย่อนมาก ฉะนั้น ปัญหาเศรษฐกิจที่จะทำให้ครูขาดขวัญและส่งผลถึงคุณภาพการเรียนการสอนจะมีน้ำหนักในระดับหนึ่งเท่านั้น ความรู้สึกรับผิดชอบของครูเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลอยู่ในระดับเหนือขึ้นไปอีกทีหนึ่ง นี่คือข้อค้นพบที่อาจสรุปได้ในขั้นนี้

สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการครู กระทรวงศึกษาธิการ (2536) ได้ทำรายงานการศึกษาสถานภาพทางเศรษฐกิจ สังคมและวิชาชีพของข้าราชการครูสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติและกรมสามัญศึกษาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาและเปรียบเทียบสถานภาพทางเศรษฐกิจ สังคมและวิชาชีพของข้าราชการครู สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติและกรมสามัญศึกษาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยใช้กลุ่มตัวอย่างที่เป็นข้าราชการครูในจังหวัดตัวอย่าง 3 จังหวัด คือ สุรินทร์ มุกดาหาร และมหาสารคาม มีจำนวนโรงเรียนทั้งสิ้น 94 โรงเรียน และจำนวนข้าราชการครู 2,007 คน เก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถาม ผลการศึกษาพบว่า

1. จำนวนครูหญิงมากกว่าจำนวนครูชาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตเมือง มีจำนวนครูหญิงมากถึงร้อยละ 70.67 ซึ่งอาจทำให้ภาพลักษณ์ของอาชีพครูเป็นอาชีพของสุภาพสตรี
2. ครูส่วนใหญ่อยู่ในวัยกลางคน คือ มีอายุระหว่าง 31 - 50 ปี (ร้อยละ 75)
3. วุฒิการศึกษาของครูส่วนใหญ่เป็นระดับปริญญาตรี คือ ร้อยละ 78.08 มีตำแหน่งเป็นอาจารย์ 2 (ร้อยละ 60.70) และระดับซีเป็นระดับซี 6 (ร้อยละ 40.50)
4. ครูส่วนใหญ่ร้อยละ 56.08 มีรายได้ที่เป็นเงินเดือน 6,000 - 9,999 บาทต่อเดือน และมีประมาณร้อยละ 65 ของครูทั้งหมดมีรายได้ต่ำกว่า 10,000 บาท ซึ่งจากสภาพเศรษฐกิจในปัจจุบันน่าจะทำให้เกิดปัญหาค่าครองชีพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งครูที่ไม่มีบ้านเป็นของตนเอง

5. ครูร้อยละ 89.84 มีรายได้ที่เป็นเงินเดือนแต่เพียงอย่างเดียว ไม่มีรายได้พิเศษอื่นใด แต่รายจ่ายของครูส่วนใหญ่คือ ร้อยละ 64.89 มีรายจ่ายมากกว่า 10,000 บาทต่อเดือน ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับรายได้ พบว่า ครูไม่มีเงินพอกับค่าใช้จ่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่งครูในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ ที่มีถึงร้อยละ 70.22 มีรายจ่ายมากกว่า 10,000 บาทต่อเดือน

การสำรวจภาระหนี้สินของข้าราชการครูทุกกรมในสังกัดกระทรวงศึกษาธิการปี 2539 โดยสวนดุสิตโพล ที่เสนอต่อสำนักงาน ก.ค. พบว่า มีข้าราชการครูเป็นหนี้ถึง 507,607 ราย จากแหล่งเงินกู้ต่าง ๆ ได้แก่ สหกรณ์ออมทรัพย์ครู สวัสดิการของครูสภา ธนาคารของรัฐบาล (ธนาคารออมสิน, ธนาคารกรุงไทย และธนาคารอาคารสงเคราะห์) ธนาคารพาณิชย์ สถาบันการเงินต่าง ๆ และบุคคลทั่วไป มีจำนวนทั้งสิ้นประมาณ 81,162 ล้านบาท และพบว่าสาเหตุสำคัญของการเป็นหนี้ของครูมาจาก

1. การนำไปใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน	19,225 ล้านบาท
2. การซื้อหรือสร้างที่อยู่อาศัย	42,289 ล้านบาท
3. การนำไปซื้อหรือผ่อนรถกระบะ	8,604 ล้านบาท
4. การนำไปลงทุนเพื่อทำอาชีพเสริม	8,169 ล้านบาท
5. การนำไปใช้หนี้มีบุคคลทั่วไป	6,802 ล้านบาท
6. การนำไปซื้อหรือผ่อนรถยนต์นั่งส่วนบุคคล	6,659 ล้านบาท
7. การนำไปใช้จ่ายเพื่อการศึกษาของบุตร	5,802 ล้านบาท

สำหรับสาเหตุอื่น ๆ ที่มีมูลค่านี้น้อยกว่า 3,000 ล้านบาท และแหล่งเงินกู้ที่สำคัญ ได้แก่

1. สหกรณ์ออมทรัพย์ครู	50,205 ล้านบาท
2. ธนาคารของรัฐบาล	
- ธนาคารออมสิน	4,507 ล้านบาท
- ธนาคารกรุงไทย	7,094 ล้านบาท
- ธนาคารอาคารสงเคราะห์	15,685 ล้านบาท
3. ธนาคารพาณิชย์ต่าง ๆ และสถาบันการเงินต่าง ๆ	23,825 ล้านบาท

4. บุคคลทั่วไป (นอกระบบ)	14,626 ล้านบาท
5. สวัสดิการครูสภา	7,662 ล้านบาท

กรมตรวจบัญชีสหกรณ์ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ จากรายงานสรุปผลการดำเนินงานและฐานะการเงินประจำปี 2542 พบว่า สหกรณ์ออมทรัพย์ครูทั่วประเทศ เมื่อวันที่ 31 ธันวาคม 2542 พบว่า จำนวนสมาชิกสหกรณ์ออมทรัพย์ครูมีทั้งสิ้น 548,854 คน มีมูลค่าหนี้รวมทั้งสิ้น 68,605 ล้านบาท และเมื่อวันที่ 31 ธันวาคม 2543 พบว่า สหกรณ์ออมทรัพย์ครูมีสมาชิกเพิ่มขึ้นเป็น 556,152 คน และมูลค่าหนี้เพิ่มขึ้นเป็น 117,945 ล้านบาท ซึ่งเป็นตัวเลขที่แสดงถึงการเพิ่มขึ้นของจำนวนสมาชิกสหกรณ์ฯ เพียง 7,298 คน แต่มูลค่าหนี้เพิ่มขึ้นเกือบ 2 เท่า

จากสภาพของการมีหนี้ของข้าราชการครูดังกล่าว สะท้อนให้เห็นถึงการขาดความมั่นคงทางเศรษฐกิจของครู จึงทำให้ครูขาดขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติงาน ซึ่งเป็นผลกระทบต่อประสิทธิภาพการทำงาน of ครู การเรียนการสอนของเด็กนักเรียน อันมีผลต่อเนื่องถึงคุณภาพของการศึกษาที่ต่ำลง คุณภาพของคนซึ่งเป็นรากฐานของการพัฒนาประเทศก็จะเลือนถอยลงไปด้วย

รัฐบาลและกระทรวงศึกษาธิการได้มีนโยบายร่วมกันเพื่อแก้ไขปัญหาหนี้สินของข้าราชการครู โดยมอบหมายให้ สำนักงาน ก.ค. จัดตั้ง "โครงการเงินทุนหมุนเวียนเพื่อแก้ไขปัญหาหนี้สินข้าราชการครู" เพื่อให้ข้าราชการครูกู้ไปเพื่อชำระหนี้ในอัตราดอกเบี้ยต่ำ เป็นการผ่อนคลายภาระหนี้สินของข้าราชการครูทั่วประเทศ ซึ่งจะทำให้ครูมีขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติงาน เพื่อที่จะทำให้คุณภาพการเรียนการสอนดีขึ้น โดยในปี 2540 ซึ่งเป็นปีเริ่มต้นโครงการได้รับงบประมาณสนับสนุนจากรัฐบาลเป็นเงิน 500 ล้านบาท ต่อมาในปี 2541. ได้รับงบประมาณเพิ่มเติมอีก 100 ล้านบาท สำหรับระเบียบ หลักเกณฑ์ เงื่อนไข และวิธีปฏิบัติของโครงการ ปรากฏใน "คู่มือการดำเนินงานโครงการเงินทุนหมุนเวียนเพื่อแก้ไขปัญหาหนี้สินข้าราชการครู" สำนักงานกองทุนและสวัสดิการครู สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการครู กระทรวงศึกษาธิการ, กรกฎาคม 2543 แต่งบประมาณจำนวนทั้งหมดดังกล่าว ยังไม่เพียงพอที่จะแก้ไขปัญหาหนี้สินครูได้อย่างเบ็ดเสร็จ (แม้ว่าขณะนี้โครงการดังกล่าวนี้จะมียกงบประมาณเมื่อวันที่ 28 กุมภาพันธ์ 2544 รวมทั้งสิ้นประมาณ 861 ล้านบาทก็ตาม) ดังนั้น เพื่อการแก้ไขปัญหาหนี้สินครูอย่างเบ็ดเสร็จ กระทรวงศึกษาธิการและธนาคารออมสินจึงร่วมกันจัดตั้ง "โครงการพัฒนาชีวิตครู" ขึ้นเมื่อวันที่ 23 พฤศจิกายน 2542 โดยมีระเบียบ หลักเกณฑ์ เงื่อนไข และวิธีปฏิบัติของโครงการตามเอกสาร "คู่มือการดำเนินงานโครงการพัฒนาชีวิตครู" ของสำนักงาน

กองทุนและสวัสดิการทางการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการครู กระทรวงศึกษาธิการ, พฤศจิกายน 2543

สรุปการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้อง

จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้สอดคล้องกับกรอบในการศึกษา ผู้ศึกษาได้แบ่งออกเป็น 2 ส่วน ส่วนแรกเป็นงานศึกษาที่กล่าวถึงปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ อันมีงานศึกษาของถาวร ปิธิโรใจ, อินทร์ ศรีคุณ, สี เหมาะะราชี, ปรีชา ยนต์นิยม และสำนักงานเลขาธิการคุรุสภา งานวิจัยเหล่านี้ล้วนระบุถึงสาเหตุการมีภาวะหนี้สินที่เป็นปัจจัยด้านเศรษฐกิจ คือ การสร้างที่อยู่อาศัย, การใช้เครื่องอำนวยความสะดวก และการนำเงินไปลงทุน ในส่วนที่สองเป็นงานการศึกษาที่กล่าวถึงปัจจัยทางด้านสังคม อันมีงานศึกษาของ ปรีชา ยนต์นิยม, สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหาร, โครงการประสานความร่วมมือองค์กรเอกชนพัฒนาชนบทภาคเหนือตอนล่างและภาคกลาง, และที่ทำการศึกษาศึกษาธิการจังหวัดเชียงใหม่ งานการศึกษาเหล่านี้ล้วนระบุถึงสาเหตุ